

MODERNLİK KAVGASI

Yaşamımızın bir parçası olsun ya da olmasın, dinin modern dünyaya nasıl geri dönmüş olduğunu anlamaya çalışmamız gerek. Temelde siyaset ve din ilişkisi üzerinden değerlendirirken bu dönüşün altında yatan kavram olan modernlik mücadelesini gözden kaçırmamak gerek. Modernlik küresel bir mücadele, dolayısıyla konunun tüm dünyadan örneklerle değinerek irdelenmeli. Ancak özellikle Amerika örneği üzerinde çokça durmamızın basit bir nedeni var: Dünya modern çağın başından beri ilk defa kararlı bir şekilde din konusunda Amerikan modelini takip ediyor. Devlet kararı yerine bireysel seçime dayalı din kavramı güç kazanıyor. Geçen 200 yılı aşkın süre boyunca Avrupa ve Amerika'nın neden birbirinden bu kadar farklı şekillerde geliştiğini incelemek şu andaki durumu anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Aydınlanma Devri'nden beri Batı düşüncesinde din ve modernite arasındaki ilişki hakkında görüş ayrılığı süregelmiştir. Avrupalılar modernitenin dini marjinalleştireceği düşüncesindeyken Amerikalılar, her ikisinin elele yürüyebileceğine inanmıştır. Modern dünyanın temel devrimlerinden olan Fransız İhtilali ve Amerikan Devrimi, Aydınlanma'nın sonucunda ortaya çıkmış rasyonel uluslar olmalarına karşın, dinin rolü hakkında görüş ayrılığı büyüktür. Fransız devrimciler eski düzenin simgesi olarak gördükleri dine bütünüyle karşı çıkıp hor görürken, Amerika'nın kurucuları dine çok daha selim yaklaşmışlardır. Dini korumak için devletten ayırmışlardır.

O zamandan bu yana modernitenin bu iki versiyonu farklı yönler almıştır. Avrupa'da kilise kurumu, demokratik ve özgürlükçü yeni dünya düzenine karşı eski rejimin tarafını tutmuş olmasına rağmen Amerika'da ulusal anlamda kurumsallaşmış bir kilise bulunmadığından farklı inançlar hem demokrasiye hem de serbest piyasaya kucak açmıştır. Avrupa'da "din" savaş ve baskı anlamına gelirken, Amerika'da özgürlüğün kaynağı olarak görülmüştür.

AVRUPA TARZI

Avrupa'da dinin etkisini yitirmesi süreci Aydınlanma'yla başlar. Aydınlanma, temelde insan aklının barış ve bolluk getireceği; tam aksi olan "mantıksız" bağnazlığın ise savaş ve sefalet getireceği düşüncesinden filizlenmiştir. İnsanın iyiliğine duyulan güven üzerine kurulan aydınlanma, insanlığın eğitimle gerçek erdemlere ulaşmasını sağlamaya odaklanmıştır. Bunu takip eden 200 yıldır Avrupalı modernite yükselişindedir. Bu süre içinde düşün dünyası Tanrı'nın neden öldüğüne dair yazıp çizmiştir. Voltaire dinin sonunun 18.yy sonunda geleceğini iddia ederken, Nietzsche Tanrı'nın insan tarafından çoktan öldürüldüğünü ve öyle kalacağını savunmuştur. Kant, Aydınlanma'yı "bilmeye cüret edin, kaderin dizginlerini elinize alın" diyerek tanımlamıştır. İnsanın dinsel yanılsamalardan kurtuluşunu yönetici sınıftan bertaraf etmekte gören Karl Marx ise dini toplumların ahyonu olarak nitelendirir. Marx, tarihin esas anlamının sınıf mücadelesinde yattığını ve komünizme ulaşıldığında tezatların üstesinden gelineceğini ve dünya üzerinde cennetin yaratılacağını ileri sürer. Durkheim ve Weber tarihin zoruyla dünyanın laikleşeceğini tartışırken, Freud dindarlığın bir nevroz hali olduğunu öne sürerek insanoğlunun temel içgüdücü cinselliği bastırmak için tasarlanmış olduğunu iddia eder ve insanın bilgiye ulaştıkça, öğrendikçe dini inancın giderek azalacağını ekler. Chesterton ve T.S. Elliot ise Tanrı'nın olmadığı yerde insanların herhangi bir şeye inanabileceklerini dolayısıyla, Hitler ve Stalin gibilere hürmet edebileceklerine dair uyarmıştır. Pek çok düşünür baskı ve yobazlık aracının ortadan kalkmasına sevinmiştir. Sartre gibi küçük bir grup hem Tanrı'nın ortadan kaybolmasına kızmış, hem de yokoluşunun getirdiği özgürlüğü kutlamıştır. Sonuçta Avrupa toplumsal hayatında önemli bir yere sahip olan herkes dinin ölmekte olduğunu ve böylelikle siyaset üzerindeki etkisinin de çekilmekte olduğunu kabul etmiştir.

Dine karşı en büyük mücadeleyi felsefeden çok bilimin verdiğini söylemek mümkündür. 19.yy ortasında dinle bilimin birlikte varolamayacağı görüşüne katılanların sayısı oldukça artmıştır çünkü din yaşamın nasıl oluştuğuna dair mantıklı bir açıklama önerememektedir. Darwin teorisinin ortaya çıkışıyla Hristiyan

dünyası sarsılmıştır. İnancın kaybedilmesine alternatif çözüm olarak laiklik ideolojisi sunulmuştur. 19.yy'da 4 tane laik inanç öne çıkmıştır: bilim, kültür, ulus-devlet ve sosyalizm. Bunların arasında en güçlü olan bilimdir çünkü dünyayı mantıklı bir şekilde açıklayabiliyordu. Ancak Darwinizmin yansımaları olarak

ortaya çıkan sosyal Darwinizm'in ırk ayrımını da körüklediğini de unutmamak gerek. Bununla birlikte, insanoğlunu uygarlaştıracak unsurun yüksek kültür seviyesi olduğu görüşü rağbet görünce, dinin yerini kültür öğesinin alması gerektiği vurgulandı. Böylece barbarlıktan ve batıl inançlardan kurtulmak mümkün olacaktı. Din yerine kültürün yükselişi henüz modernizm ve postmodernizmin yüce olanla saçmalık arasındaki ayrımı henüz bulandırmamış olduğu Masumiyet Çağı'na denk düşer. Bu sıralarda Goethe ve Beethoven gibi sanatçılara adeta tapılmış, peygamberler gibi saygı görmüşlerdir.

Ulus-devlet kavramıyla devlet ve halk yüceleştirilerek dinden geri kalan boşluk doldurulmaya çalışılırken laik devlet adamları, düşünürler, bayrak gibi ulusal semboller neredeyse dini değerler atfedilerek ilahlaştırıldı. Hegel, devleti Tanrı'nın yeryüzündeki hali olarak tanımladı. Devlet, sadece kanun ve yönetim sistemi değil ahlaki kurallar ve mantıklı amaçlar bütünü olarak herşeyi bilen ve herşeyi sağlayan olarak nitelendirildi. Viktoryenler sayesinde, Kilisenin egemenliğinde olan eğitimin devlet egemenliğine geçişiyle refah bürokrasisinin ilk adımları atılmış oldu. Böylece devlet daha önce kiliseyle ilişkilendirilen pek çok görevi üstlenmeye başladı. Ulus-devlet bazen bilinçli ama çoğunlukla bilinçsiz olarak dini marjinalleştirmiş oldu.

Avrupa'nın din boyunduruğundan kurtulmadan modernleşmenin mümkün olmadığı görüşü tüm dünyayı etkilemiştir. Dolayısıyla Marksist diktatörlerden Lenin ve Mao'nun ateizmi zorla yaymaya çalışmasına da şaşmamak gerekir. Ne yazık ki 20.yy'da oluşan yeni laik inançların çoğu zehirli bir hal almıştır. Marx'ın ideolojisi üzerine kurulan Komünizm, Rus milliyetçiliğine sırtını dayayarak istismarcı bir yaklaşımla bilim ve kültür öğelerinden beslenmiştir. Nazizm de sırf 'bilimsel' ırkçılıktan değil Alman milliyetçiliği ve sovenizminden de faydalanmıştır. Hitler, dini sadece siyasi bir güç sağladığı takdirde kullanmıştır.

Gelişen dünyada laiklik teorisi sadece soyut bir kavram olmakla kalmayıp bazen acımasız olabilen bir eylem planına dönüşmüştür. Hitler ve Stalin kadar gaddar olmasa da gelişmekte olan ülkelerin daha az dogmatik olan çok sayıda lideri de ulusal bütünlük ve yukarıdan aşağıya modernleşme adına dini marjinalleştirip laikliği uygulamayı kafasına koymuştur. *"Başımızda duran şu fes cahilliğin, bağnazlığın simgesi ve ilerlememize, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmamıza engeldir,"* diyen Atatürk dinle devleti kesin biçimde birbirinden ayırmıştır. Bu çaba zamanında dünya kamuoyu tarafından oldukça hoş karşılanmıştır. Batı dünyası aynı olumlu tepkiyi İran Şahı'nın laikleşme ve modernleşme çabalarına da göstermiştir. Hindistan'da Nehru örgütlü dini silip yoketmeye çalışmıştır. Ortadoğu'da Naser ve Pehlavi şahları ülkelerinin cami ve sanayileşme arasında bir seçim yapmak zorunda olduğunu ve batıl inançlarla bağnazlığın geride bırakılması gerektiğini savunmuştur. Latin Amerika'da da ilerleme adına kiliselere saldırılar düzenlenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında kendisini Sovyet rejimine karşı tanımlamak zorunda hisseden ve savaş çalkantıları arasında hayatı yeniden anlamlandırmak isteyen Avrupa'da din kısa bir süre için yeniden canlanmış olsa da Avrupa ekonomileri tekrar hız kazanmaya başladığı an eski kıtada laiklik yeniden öne çıkmıştır. Bu sırada gelişmekte olan ülkelerdeki liderlerin çoğu Atatürk'ün izinden giderek modernleşmeyle laikleşme ilişkisini toplumlarına yerleştirmeye uğraşmıştır. Sadece Batı teknolojisini ve ekonomilerini ithal etmekle kalmamış aynı zamanda dinin arka plana itilmesine dair Batılı fikirleri de benimsemişlerdir. Avrupalı görüşlerden etkilenerek mollalara, din adamlarına ve ilkel uygulamalarına karşı mücadele başlatmışlardır. Mısır'da ise Naser orta yolu bulmaya çalışarak İslam'ı marjinalleştirmektense modernize etmeye çalışmıştır.

Diğer taraftan Amerika, ilerici laiklik yanlıları için her zaman bir sorun olmuştur çünkü halkı Tanrı'ya inanmaya devam ettiği halde modernleşmeyi başarmıştır. Amerika'da yeni kurulan cumhuriyet laik bir düzendi ve bilinçli olarak Avrupa'nın feodal, kral ve din devleti düzeninin tam zıttı olarak şekillendirilmiştir. Dünyanın kültür konusunda karar vermede son söz sahibi olan Avrupa'da, Amerika bir tuhaflık olarak görülebilir hatta belki de evrimsel bir ucube sayılabilir. Avrupalılar'a göre Amerikalılar istediği kadar Tanrı'ya tapmaya devam etsin dünyanın geri kalanı da modernleştikçe Avrupa'yı takip edecekti. Hatta Amerika ilerleyen zamanda daha çok laikleşecekti. 20. yy ortasında bunun olacağına yönelik işaretler bile mevcuttu. Sosyolojik açıdan dinin özel hayatın dışına taşmayacağı bir dünya düzeni öngörülüyordu. Örneğin 1966'da Time dergisi kapağında "Tanrı Öldü mü?" diye soruyordu. Amerikalılar'a göre din toplumsal yaşamdaki etkisini yitirmekteydi. 20.yy sonunda aydınlar insanın sonunda Tanrı'yı geride bıraktığı kanısına varmıştı. Zaferi kazanan laiklik ve liberalizm olmuştu. Ekonomist dergisi yeni binyıl sayısında Yüce Tanrı'nın ölüm ilanını yayınladı.

Oysa bugün Batılı liberaller asıl tuhaf olanın laik Avrupa olup olmadığından endişe duymaya başladı. Günümüzde Amerikan modeli modernleşme dünya çapında yayılmakta gibi görünüyor. Pek çok ülkede dinle modernlik birlikte varolabiliyor: Çin, Asya, Afrika, Arabistan, Latin Amerika ülkeleri. Mesele yalnızca modernleşen ülkelere dinin güçlenmesi değil dinin mesajını yaymak için modern araçlardan faydalanması da söz konusu. Dini mahvettiği söylenen demokrasi, piyasalar, teknoloji ve mantık onu güçlendirmek için biraraya gelmekte.

Nereye baksanız dinin kamusal alana geri dönüşünü farketmeniz mümkün. 11 Eylül 2001'de ondokuz Müslüman genç Amerika'ya saldırmamış olsaydı bugün Amerika ve müttefik kuvvetleri Irak ve Afganistan'da ölüyor olmayacaktı. Amerika, bir sonraki savaşını geliştirmekten vazgeçmediği nükleer silahlar nedeniyle İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı açabilir. Belki de Pakistan'da bir çatışmaya sürüklenebilir. Ya da kendini Batı Afrika'da Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki dini kargaşanın ortasında bulabilir. Onuncu paralel boyunca Sudan'dan Filipinler'e kadar olan coğrafyada potansiyel savaş alanları olduğu kesin bir gerçektir.

Bu arada çok sayıda eski anlaşmazlık da dini bir boyut kazanmıştır. Filistin'de altmış yıldır süren savaş esasında laik bir mesele olarak başlamıştır. 20.yy'ın başında Siyonistler Avrupa'nın boğucu dindar taşra yaşamından kurtulmak için Ortadoğu'yu bir kaçış olarak görmüştür. Önceleri Ben Gurion gibi laik siyasetçiler, bağınazlığın kendiliğinden eriyip gideceğini varsayarak 1948'de yeni kurulan Musevi devletinde sadece evlilik ve boşanma gibi konularda dini kuralların geçerli olmasını bunun dışında laik bir düzen yaratmayı uygun görmüştür. Filistin tarafında ise Kurtuluş Örgütü liderlerinin çoğu Hristiyan sosyalistken günümüzde tarafları Hamas, Yahudi yerleşimciler ve Hristiyan Siyonistler oluşturur. İsrail-Filistin çekişmesi, tarafların hepsinin Tanrı'nın kendi yanında olduğunu iddia etmesiyle aşırı kutuplaşmış bir çatışmaya dönüşmüştür. Mısır'da, Arap milliyetçiliğinin manevi lideri Naser, radikal Müslüman Kardeşliği faaliyetlerini kısıtlamıştır.

Eskiden Komünist rejimle yönetilen ülkelere bakacak olursak kitlelerin bağımlılığı dine olan bağıllığını yenileyen sadece Çin değildir. Rusya'da Vladimir Putin, eskiden Rus Çarlarının yaptığı gibi kendisini sürekli dinsel sembollerle özleştirmekte, düzenli olarak kiliseye gitmektedir. Sovyetlerin çöküşünden onbeş yıl sonra 2006'da düzenlenen bir ankette nüfusun %84'ünün Tanrıya inandığını, yalnızca %16'sının kendisini ateist olarak nitelendirdiğini göstermektedir.

Atatürk'ün Türkiye'si şu anda İslamcı bir partinin yönetimindedir. Cumhurbaşkanı ve başbakanın eşleri bir zamanlar gericilik sembolü olarak görülen türban takmaktadır. Son birkaç yıldır Hindistan Hindu milliyetçisi bir parti tarafından yönetilmektedir.

Amerika'da ise Evanjelistler saklandıkları delikten çoktan çıkmışlardır. Dini haklar, neredeyse her eyalette kurumsallaşmış politikanın bir parçası olmuştur. Sağcıların dine bağıllığının yanında solcular da din etkisinde kalmaktadır. Hatta din, laikliğin kalbinin attığı yer olan Avrupa'da bile yeniden sahneye

çıkılmaktadır. Ancak elbette dindarlık açısından Amerikan'ın çok gerisindedir. Örneğin Fransızların sadece onda biri dinin hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu söyler. Ancak yine de Amerika'da dinin canlanışını sağlayan etkenlere dair işaretler Avrupa'da da görülür. Günümüzde giderek artan biçimde seçme hakkını ahlaki doğrularla dengelemek isteyen bireylerin cemaat arayışı, bir topluluğa ait olma arzusu çoğalmakta. Vatikan bile 1960'larda moderniteyi kucaklamıştı fakat sonraları Katolik Kilisesi, inancın daha geleneksel haline dönüş yaptı. Son iki Papa yönetiminde Katolikliği modernleştirmekten ziyade moderniteyi Katolikleştirme amacı güdülmektedir. Pek çok ülke yöneticisi Tanrıya yakın hissettiklerini, dinlerine olan bağlılıklarını dillendirmeye başlamıştır. Tony Blair başbakanlık görevinden ayrıldıktan sonra Katolikliğe dönmüş, Sarkozy Fransa cumhurbaşkanı seçilmeden önce dinin kamusal alanda daha büyük bir rol oynamasını istediğini açıkça ifade etmiştir. Polonya'da iktidar partisi Roma Katolik Kilisesi'nin sosyal öğretileri ışığında bir "ahlaki devrim" vaadiyle seçilmiştir.

DİNİN DİRİLİŞİ

"Tanrı, Sanayi Devrimi kentlerinde ölmüşse, sanayileşme sonrası gelişmekte olan ülkelerin şehirlerinde yeniden canlanmıştır."

Mike Davis – Sosyolog

Milyonlarca Müslümanın Avrupa'ya akını dinsel tartışmaları alevlendiren bir konudur. Müslüman azınlıkların sayısındaki artış Avrupa siyasetinde çok önemli bir gündem maddesidir. Uç örnekler arasında Madrid ve Londra'daki bomba olayları, Hollandalı yönetmen Theo Van Gogh'un katledilmesi, Paris banliyölerindeki isyanlar, Danimarkalı çizerin Hazreti Muhammed karikatürleri üzerine kopan yaygara sayılabilir. İslam'ın yayılışı, laik halkları dinin önemini yeniden değerlendirmek zorunda bırakmakta. İşçi sınıfının yaşadığı mahallelerde, göçmenler karşısında vatandaşların kendilerini Hristiyan olarak tanımlama ihtiyacı duyma ihtimali artıyor. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliğine itiraz eden Avrupalı liderlerin giderek yoğunlaşan bir şekilde Avrupa'nın Hristiyan köklerini yeniden keşfetmesine de yol açıyor.

Dinin kamusal alanda yeniden görünürlük kazanmasının bir diğer göstergesi de medeniyetler çatışmasının farklı dinler arasında değil batıl inançlılık ve modernite arasında oluşacağını savunan laik aydınların feryatları. Aydınlanma ve moderniteyle birlikte dinin gözden düşeceği sanılsa da yapılan araştırmalara göre dünyadaki dört büyük dine -Hristiyanlık, İslam, Budizm ve Hinduizm- bağlı olanların sayısı giderek artmakta.

Çoğumuza göre dindeki canlanma İslam'ın dirilişi olarak görülebilir ancak Hristiyanlık da hızla yayılmakta, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde. Çoğu yerde bir inanca bağlı olmak aynı zamanda refahı da arttırmakta. Din insanların manevi değerlerinde artış sağladığı gibi maddi durumlarını da düzeltebiliyor. Dinin yaygınlaşmasının özellikle üzücü yanı ise dinin "yanlış türevleri"nin serpilip gelişmesi. Düşünürlerin savunduğu gibi sorgulayıcı ve mantıklı bir din anlayışı yerine kutsal kitaplardaki mutlak hakikat daha revaçta. Adem ile Havva'nın 6,005 yıl önce buluştuğunu iddia eden veya cihadı katı bir şekilde yorumlayan din türleri gibi. Amerika'da hoşgörülü kiliseler popülerliğini yitirmekteyken muhafazakar kiliselere bağlı olanlar nüfusun çeyreğine denk gelmekte. Bu durum kuruluşunda özgürlük arayışı olan bir ülkede halkın, elli yıl öncesine kıyasla dinsel anlamda özgürlük peşinde olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. İslam dininde de aşırı ve yakıcı uçların yaygınlaştığı görülmekte. Amerikalı muhafazakarların bıkip usanmadan tekrar ettiği gibi bunun nedeni de kısmen Suudilerin petrolden kazandıkları parayı kökten dinci medreselere yatırması ve Kur'an'ın Vahabi yorumlarını içeren milyonlarca nüshanın maliyetini karşılamasıdır (örneğin Vahabi yorumunda cihad sırf kişisel mücadele olarak yorumlanmaz, İslam'ın temelini oluşturan gerçek bir savaş olarak vurgulanır). Fakat bu her zaman bir seçim meselesidir. Arabistan'da Batı kültürü ve nüfuzunun yayılışından endişe eden herkes kökten dinciliğe sığınmıştır. Başta Avrupa olmak üzere Müslümanlar'ın azınlık olduğu ülkelerde ise İslam

herşeyden öte bir kimlik arayışıdır. Aşırı dincilik kuşaklararası çatışmanın bir çeşidine dönüşmüştür. Batıda doğan Müslüman kızlar kimlik arayışları nedeniyle başlarına türban takmayı seçmeye yönelmiştir. Oysa ki yıllar önce Pakistan'dan veya Fas'tan Avrupa'ya gelen annelerinin ilk yaptığı şey başörtülerini çıkarıp atmak olmuştur.

Nüfus da dinin yayılmasında başlı başına bir etkidir. Dindar insanlar çok daha erken evlenip çocuk yapmaktadır. Bu demektir ki dindarların sayısı katlanarak artmaktadır. Diğer yandan iklim değişikliği de dini etkileyecektir. Toplumlararası rekabet 13.yy'da yaşanan 'Küçük Buz Devri'nde olduğu gibi kıtlığa ve kıyımaya yol açabilir. O dönemde Avrupa'da Hristiyanlar Yahudiler'e; Afrika ve Asya'da da Müslümanlar Hristiyanlar'a saldırmıştı.

Ateistler açısından sinir bozucu başka bir durum ise laikliğin öne sürdüğü gibi dini kucaklayan insanların illaki zayıf, korkak ve cahil olmamalarıdır. Bu çoğunlukla doğrudur, çaresiz insanlar umudu dinde bulur ancak tablo her zaman böyle değildir. Dünyanın birçok yerinde inanç patlamasına neden olan kesim tahsilli orta sınıf insanlardır. Türkiye ve Hindistan'da modernleşme Atatürk ve Nehru'nun istediği gibi gayretli bir burjuvazi yaratmıştır ancak bu insanlar günümüzde dinci partilerin en ateşli savunucuları olmuştur. Ticari gönenç ve din arasındaki ilişkiye en çarpıcı örnek Çin'in büyük kentlerinde görülmektedir. Serbest piyasa ekonomisiyle kilise içiçe geçmiş gibidir. Kiliseye bağlı cemaat aynı zamanda hissedardır. ABD'de pek çok Evanjelist iyi eğitim görmüş ve iyi para kazanan kişilerdir. Onlar için ebedi gerçekleri bulmak için İncil'e bakmak yeterlidir ancak bu eski bir yazıt olmaktan öte modernitenin şiddetli akıntıları arasında yol gösterici bir kılavuzdur.

Hristiyanlık üzerinde bu kadar fazla durmamızın nedeni moderniteyle diğer dinlere oranla daha uzun süreli bir ilişkisi olmasıdır. İslam, dünyanın pek çok yerinde moderniteyle birarada varolabiliyor ancak anavatanı Arap dünyasında durum pek öyle değil. Genel anlamda çoğulculukla başetmekte zorlanan bir dünya dini denebilir. Bu durum dinler arası rekabet açısından önemli bir yer teşkil eder. İslam'ın herhangi bir Reform veya Aydınlanma geçirmediği camiyle devlet arasındaki ilişkiden, kök hücre etiğine kadar her tartışmada fark edilebiliyor. Bu yüzden de Hristiyan kültürünün bunları çoktan aştığını söylemek yeni bir keşif sayılmaz.

Amerika'nın din kavramına dair kendi uyarlamasını nasıl pazarlayıp ihraç ettiğini iyi kavramak gerekir. Amerika, başlattığı Hristiyan yanlısı sinema piyasasının yanında dini politika konusuna da öncülük ederek kültür savaşlarını da ihraç etmekte. Aynı zamanda da örselenmiş süper güç olarak dünyanın yeni din savaşlarıyla uğraşmak zorunda.

Hakikat, Değişim ve Çoğulculuk

Dinin yükselişinin itici gücü nedir diye sorduğumuzda hakikat ve hakiki bir değişimin karışımı olduğu cevabını verebiliriz. Üstelik modernitenin güçlü akıntılarında boğulmadan yol alabilmek için insanların, dini ne olursa olsun inçlarına tutunup bunu bir çare olarak gördüğü yadsınamaz bir gerçek. Batı'daki siyasi kesimler geç de olsa dinin gücüne uyanmış durumda. Vahiyle gelen hakikat, inananlar arasında büyük rağbet görmektedir. Günümüzde din özellikle Amerika'da kuvvet bularak büyümektedir. Hem de üç koldan: ekonomik güç, kültürel öge ve siyasi üstünlük olarak. Bu bağlamda çoğulculuk da öne çıkmaktadır.

Değişen sırf din değil dinin siyaset üzerindeki etkisidir. Geriye dönüp baktığımızda dinin siyasi bir güç olarak yeniden ortaya çıkışı Usame bin Ladin'in, Yahudiler ve Hristiyanlar'a karşı cihat ilan etmesinden çok önce gerçekleşmiştir. En önemli dönüm noktası 1967'deki Altı Gün Savaşıdır. Uğradıkları hezimet nedeniyle Arapların çoğu Naser'in laik Arap milliyetçiliğinden radikal İslam'a geçiş yapmıştır. 1967'de Naser komutasında savaşa "Toprak, Hava, Su" naralarıyla giden ordu altı yıl sonra Enver El Sedat komutasında "Allah'u Ekber" diye tekbir getirerek savaşmıştır. Aynı zamanda İsrail'in mucizevi zaferi dinin siyasette daha önemli bir yer tutmasına neden olmuştur. 60'larda başlayan dinin yeniden

güçlenmesi süreci 1970'lerde hız kazanmıştır. Amerika Hristiyanlıklarını gururla ilan eden başkanlarını seçmeye başlamıştır. İran şahı tahttan indirilerek Humeyni başa geçmiş; Ziya ül Hak Pakistan'ı iyice Müslümanlaştırmaya başlamış; Sri Lanka Budizm'e anayasasında resmi olarak yer vermiştir. Bu sırada Komünizm karşıtı Papa Katoliklerin başına geçmiştir.

70'lerdeki bu değişimin nedeni elit laikliğin fazla ileri gitmesine karşı inananların isyanı şeklinde değerlendirilebilir. Devlete ve siyasete güven kalmayınca halk arasında dine dönüş başlamıştır. Örneğin Amerika'da Yüce Mahkemenin kürtağı yasallaştırılması ya da İndra Gandhi'nin Hindulara eziyet etmesi çok büyük tepkiyle karşılanmıştır. Laiklik açısından bakacak olursak durum 70'li yıllarda laiklikle yönetilen devletlerin çöküşüyle de çakışmaktadır. Sovyetler Birliği'nin şeytani oyunlarının Marksizmi alay konusu haline getirmesi, kapitalizmin petrol arz-talep dengesizlikleri ve hiperenflasyon gibi kösteklere takılması ve daha genel olarak siyasetçilerin suç ve işsizlik gibi sorunları çözebileceğine dair kuşkuların oluşması dünyanın her yerinde hükümetlere olan güveni sarsmıştır ve bu devrim 70'lerden beri bu şekilde sürmektedir. Dinin güçlenmesi de bu etkiye tepkinin sonucudur. Aşırı İslamcılar radikal Musevilik ve Hinduizm'in tırmanmasına katkıda bulunmuştur. Bunun sonucunda da mollaların coşkusu artmıştır. Bir anlamda karşıt taraflar birbirlerinin gelişmesini sağlayan ortamları hazırlamıştır. Ancak dinin öne çıkmasında daha derinden giden bir dalga olan küreselleşmenin payı büyüktür. Laiklik savunucuları büyük bir sıkıntı içindedir çünkü dinin yükselişe geçiren nedenlerin kapitalizminin başarısını sağlayanlarla aynı olmasıdır: rekabet ve seçim.

Dinin dirilişinin arkasındaki rekabetçi mekanizmayı anlamak için Adam Smith'in "Ulusların Refahı" eserine ve Amerikan anayasasına bakmak yeterli olacaktır. Adam Smith serbest piyasanın hırsıyla olduğu kadar Tanrıyla da beraber çalıştığını öne sürer. Bağışlarla geçiren yerleşik olmayan din adamları toplumun alt kesimlerine din propogandasında kurumsallaşmış din adamlarından daha heveslidir. Çünkü maaşlı din adamları patronlarına yağcılık yapmakla daha çok meşguldür. Avrupa tarihinde bunun örneklerine sık rastlanır. Amerikan Anayasasında yapılan ilk değişiklik din ve devlet işleriyle ilgilidir. Dinin kurumsallaştırılmasına veya dinin serbestçe uygulanmasına dair kongrenin hiçbir karar alamayacağı kanunda açıkça belirtilmiştir. Bu, hem muhalif görüşte olanların isteklerine uygun olarak devletin dinden uzak tutulmasına hem de Thomas Jefferson gibi ruhban sınıfı karşıtı olanların kiliseyi devlet işlerinden ayrı tutma isteğine hizmet eden uzlaştırıcı bir maddedir. Sonuç olarak bu madde Amerikan dindarlığının itici gücünü oluşturmuş ve kiliseye katılmanın başlı başına gönüllü bir faaliyet olduğu, farklı dini grupların rekabetine olanak tanıyan yeni bir ülke tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dinin serbest piyasasında ilk başarı örneği vaazlarında sade bir dil kullanan Metodistlere aittir. 1771'de ülkede sadece 550 olan sayı 1861'de 1 milyona ulaşmıştır. Rekabet ruhu diğer dinleri de etkilemektedir. Geçtiğimiz yüzyılda pazar payı en çok düşen din olan Budizm inanişına göre insanların ikna edilmek yerine inancı kendi içlerinde keşfetmeleri gerekir. Buna rağmen değişim görülmektedir. Örneğin Güney Kore'de Budist rahipler Protestanlarla başa çıkabilmek için inzivaya çekildikleri dağlardan şehirlere inip meditasyon merkezleri kurmaktadır. Hinduizm ise kendini koruma konusunda daha bilinçli davranmaktadır. Hindistan'ın bazı eyaletlerinde "dokunulmazlar" denen parya sınıfını Müslüman veya Hristiyan olmaya ikna edilmelerini engellemek için "din değiştirme karşıtı" yasalar çıkarmıştır. Öte yandan Hindu aşramları yaşam sanatını yaymak üzere dünyanın 141 ülkesinde hizmet vermektedir.

Bu yarış İslam'ın başarısını da körüklemektedir. Suudi Arabistan, dini inanişını polis ve hapishanelerle zorla dayatmaktadır. Karşı çıkanları ölümle cezalandırmaktadır. Pek çok İslam ülkesinde camiler devlet yardımı almaktadır. Bu Adam Smith'in anlayışına çok ters bir durumdur. İslam, Hristiyanlık kadar ateşli bir şekilde dini yaymaya çalışan bir sistem değildir. Takipçileri dinlerini yaymaktan çok geleneksel Müslümanlara çözüm bulunmasını zorlaştırmakla ilgilendir. Yine de İslam dininin içinde de görüldüğünden çok daha fazla rekabet mevcuttur.

Camiler şu ya da bu imamın öğretilerini takip etse de asıl yetkilerini Kur'an'dan alırlar. İmamlar buna göre istedikleri gibi vaaz verebilir. Mega camiler denen, çok büyük camiler yapılmaktadır. Mesela Londra'da

yapılması planlanan cami oniki bin kişilik olarak tasarlanmıştır. Televizyonlardan ve internetten vaaz vermek, fetva çıkarmak da Avrupa ve Ortadoğu'da yaygınlaşmış durumdadır. İslam dünyası, halen özgürlük anlamında Hristiyan aleminden çok geridedir. Kamusal alandan din baskısının kalkması ve görüşlerin özgürce tartışılıp ifade edilmesine zemin hazırlanması gerekmektedir. İslam'ın moderniteyle ilgili başarısızlığının özünde de çoğulculuğa karşı duruşu yatmaktadır.

Rekabet seçime olanak tanır. Eskiden, Amerika hariç dünyanın pek çok yerinde yukarıdan aşağıya işleyen din ve devlet sistemi artık din açısından giderek daha fazla aşağıdan yukarıya işlemektedir. Günden güne artan bir şekilde insanlar, bir inanca tabi olarak doğmak yerine dinlerini kendileri seçmektedir. Hangi dini, dinin nasıl bir türünü, hatta dinsizliği benimseyeceklerine dair seçimlerine kendileri karar vermektedir.

Çoğulculuk elbette eskiden de vardı ancak hiçbir zaman şu anki kadar büyük çaplı olmamıştı. Göçler de çoğulculuğu teşvik eder. Büyük metropollere baktığımızda farklı dinlere ait tapınakların sayıca arttığını görürüz. Esas ilişkinin modernite ve laiklik arasında değil modernite ve çoğulculuk arasında olduğu yeni yeni anlaşılmaktadır. İnsanlar, tanrıyla olan ilişkilerini kendi seçimlerine göre şekillendirmektedir. Dinin devlet işlerinden ayrı ve özgür olması yozlaşmayı engelleyecektir. Dinsel seçimin kamusal hayat üzerinde çok büyük bir etkisi vardır. İnsanlar doğuştan bir dine mensup olmak yerine kendi dinlerini kendileri seçebildikçe bu konuda daha bilinçli davranacaklardır. Ne yazık ki bir dini inanışa körü körüne bağlılıktan kaynaklanan iç savaşların sayısı hiç de az değildir. Halbuki bir dine bağlı olmak şiddete başvurmak anlamına gelmemeli aksine kozlar seçim sandığında paylaşılmalıdır. Dünya çapında insanlar yeni özgürlüklerini dinin siyaset üzerindeki rolünün azalmasına değil artmasına yönelik kullanmaktadır. Moskova'dan, Kahire'ye, Pekin'e kadar yeni demokratikleşen toplumlar Tanrı'yı yeniden kamusal alana sokmuştur ve Batı'daki son derece laik dış politika müessesesi de bu durumla başetmeye çalışmaktadır.

Gelişmiş toplumların en belirgin özelliği çoğulcu oluşlarıdır. Protestanlığın yükselişi de vicdani özgürlüğe yapılan vurgunun Kuzey Avrupa'daki ekonomik gelişmeyi güçlendirmiş olmasındandır. Dini özgürlük modern dünyanın büyük kısmında demokratik toplumlara giden devinimi hızlandırmıştır. Batılı toplumlarda ifade ve vicdan özgürlüğü seçim hakkı kadar önemlidir. Çoğulculuk karşıtlığı ve Müslüman ülkelerin çoğulculuğa direnişi İslam açısından çifte tehlike oluşturmaktadır. Hem iktisadi gelişmeyi engellemekte hem de uzun vadede çoğulculuğun insanların dine yaklaşımını sağlamadaki rolünü yadsımaktadır. Pluralizm, yani çoğulculuğun en önemli sınavı din değiştirmeye yönelik takınılan tavidir. İnsanlar, dini bir cemaate katılma veya bu cemaatten ayrılmada tamamen özgür bırakılmalıdır. Müslümanlar genelde din değiştirmeye- elbette İslam'ı seçmeye değil, Müslümanlıktan vazgeçilmesin- sıcak bakmazlar hatta bunu döneklik olarak adlandırarak tamamen karşı çıkarlar. Örneğin Suudi Arabistan ve Afganistan'da buna yönelik ölüm cezası bile uygulanır. Suudi Arabistan ve İran'da dini eleştirmekle rejimi eleştirmek arasında hiçbir fark yoktur. Dinle siyaset tamamen içiçe geçmiştir. Lübnan'da politik güçler Müslüman ve Hristiyanlar arasında bölündüğünden bir cemaati terketmek siyasi bir eylemdir.

İslam dünyası düşünce ve ifade özgürlüğü açısından çok geridedir. Kamusal hayatta yoğun bir dini baskı mevcuttur. Çoğulculuğa duyulan tiksinti İslam aleminde herşeyi adeta zehirlemektedir. Otorite ve geleneği sorgusuz sualsiz kabul etmeyi gerektirdiğinden entellektüel ve sanatsal yaşamı sınırlandırmaktadır. Üniversitelere istedikleri kadar para akıtsınlar teokratik yapı olduğu sürece zeki ve yetenekli insanların başka ülkelere gitmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Arap dünyasında yaşayan orta karar Müslümanların çoğu tüketici hatta bazı yerlerde seçmen olarak özgür bir hayat sürdürmektedir. Özellikle Şiiler, Sunniler'e kıyasla daha az köktendinci olduklarından İslam'ın yeni koşullara uyum sağlamaya elverişli olduğunu vurgularlar. 2007'de Mısır baş müftüsü Kuran'daki ayetlere dikkat çekerek din özgürlüğü ilkesine kucak açan bir makale yayınlamış ve İslam aleminde şimşekleri üzerine çekmiştir. Kuran'da isteyenine dine inanıp isteyenine inanmamakta özgür olduğu ve inanca yönelik hiçbir mecburiyet olmadığı çok açık bir şekilde belirtilmektedir.

İslam'ın yeniden düzenlenmiş versiyonunun doğuşuna uygun zemin açısından Türkiye ve de Avrupa ve ABD'de yaşayan Müslümanlar umut oluşturmaktadır. AKP, İslam'ı moderniteyle ahenkli hale sokmak için çaba göstermektedir. Kendisini Atatürk'ün laikliğinin koruyucusu sayan ordu, İslam yanlısı hükümeti devirmek için darbe planlarına bile rağbet etmektedir. Anayasa mahkemesi 2008'de partiyi kapatma kararının ucundan dönmüştür. Öte yandan AKP de alkol yasağı, milli eğitim müfredatından evrim kuramının kaldırılması gibi konulara sıcak bakmaktadır. Buna rağmen temelde demokrasi ve çoğulculuk ilkerini kabul etmiş görünmektedir. Partinin gücü giderek büyüyen dindar ve ekonomik açıdan dinamik bir orta sınıfın desteğine dayanır. Bu açıdan radikal İslamcı çevrelere yakınlaşacak olanları da merkeze çekmekte başarılı olmaktadır. İdam cezasını kaldırmış, kadınlara tanınan hakları arttırmış, yeni üniversiteler açmış ve kürtaji yasaklamaktan kaçınmıştır.

Avrupa'daki Müslümanlar ise radikal uçta olanlara rağmen hızla artan Müslüman orta sınıf sayesinde umut vaatetmekte. Yeni yeni ortaya çıkan Müslüman aydınlar moderniteyle İslamın uyumu için çaba göstermekte. Avrupa'da yaşayan Müslüman kadınlar daha geç evlenerek daha az çocuk doğurmakta ve işçüüne dahil olarak ekonomiye katkı sağlamakta. ABD'de benzer bir durum sözkonusu. Böylece reform zihniyetine sahip Müslümanlar için potansiyel bir kaynak oluşturmakta. Güçlü bir ekonomiye bağlı olup çoğulculuk ilkelerine ve kişisel haklarına sahip çıkmaktalar. Orta sınıf ve genel geçer olarak değerlendirilen Amerikalı Müslümanlar dinine bağlı bir Müslüman olmakla modern bir toplumda yaşamının bir çelişki olduğunu kesinlikle düşünmemekte ve Amerika'ya yerleşen Müslümanların Amerikan adetlerine uyum sağlamaları gerektiğine inanmaktalar. Araştırmalara göre ibadetlerini yerine getirme ve dine verdikleri önem açısından Amerikalı Hristiyanlarla benzerlik göstermektedirler.

Tarihsel açıdan çok katı bir tarzı olan Katolik inancının değişimini buna paralel olarak değerlendirmek mümkündür. Bir ülkenin tek bir dini olduğunu savunan Vatikan, bunun tersine insanların zihniyetini değiştirmektense halkın iradesiyle birlik olmanın Katolik dinini geliştirecek tek yol olduğunu savunan Amerikan Katoliklerinin baskısıyla bu görüşünü değiştirmek zorunda kalmıştır. Vatikan'ın çoğulculuğu kabul etmesinin etkisi pek çok ülkede hissedilmiştir. 1974-1989 arasında otoriter rejimden demokrasiye geçen 30 ülkenin çoğu Katoliktir. Bu açıdan şu andaki papanın İslam'a bakışı ilginçtir. 16. Benedict, İslam aleminin aydınlanma fikirleriyle yüzleşmesinin gerektiğini; bunun inancını zayıflatmak değil iki kavramı benimseyerek yapılabileceğini ve dinler arası içten bir diyalog için bunun mecburi olduğunu öne sürmüştür. İlki dinsel özgürlüğün kabulü ikincisi ise dinle devlet işlerinin ayrılmasıdır. Çok sayıda Müslümanın buna hemen olumsuz tepki vermesi de daha katedecek çok yolları olduğunu göstermektedir.

AMERİKÂN TARZI

Tarihe tarafsız bakarsak Amerika'yla ilgili üç gerçek karşımıza çıkacaktır:

1. Amerika başından beri dindar değildi, sonradan dindarlaştı.
2. Din ve modernite Amerika'da hiçbir zaman Avrupa'da olduğu gibi birbirine düşman olmadı. Aksine birlikte büyüdüler. Amerika modernleştikçe kiliseye gidenlerin sayısı arttı.
3. Amerika'da dini yaşamın anahtarı çok sayıda mezhebe/tarikata bölünmüş olmasıdır.

Amerika en başından beri laikle dindarın tuhaf bir karışımıydı. İlk yerleşimcilerin bazıları zulümden kaçan dindar mutaassıplar; bazıları da para peşindeki işadamlarıydı. Geri kalanı ise hem Tanrı'ya hem de hırs ve servete tapanlardan oluşuyordu. Kilise katılımı zamanla düşmeye başlayan Püriten New England kolonisinin saf dindarlığı İngiltere'deki yargıçların tecavüzcü, hırsız ve katil gibi adi suçluları ceza olarak Amerika'ya göndermesiyle daha da bozuldu. İngiltere'deki Anglikan Kilisesinin denizaşırı uzaklıktaki eyaletine ayıracak çok az kaynağı vardı ve sömürgeciler tütün yetiştirmek için ihtiyaç duydukları, sayıları giderek artan kölelerini dine döndürmek için çok az çaba sarfetti. Amerika dindar doğmadığı gibi başlangıçta çoğulcu da değildi. Koloniciler elbette yeni kıtaya yelken açarken Hristiyanlığı götürmeye gitmişlerdi. Teokrasi yanlıları kırbaçlama, idam gibi vahşi cezalandırmalarla insanları dini kurallara

uymaya mecbur edince İngiliz hamileri müdahale etmek zorunda kaldı. Hatta İngiltere'nin yurt topraklarında olduğu gibi sömürgelerinde de Protestanlığın her türlüüne izin veren Hoşgörü Kanunu çıkarıldı.

Amerika'nın hoşgörü merkezine dönüşmesinin nedeni bu kadar büyük bir ülkede asayişin sağlamanın imkansız oluşuydu. 17.yy ortasından itibaren Virginia gibi aşırı tutucu bölgelerdeki kilise yetkilileri muhaliflerin üzerine çullanınca bu insanlar farklı yerlerde kurulan ılımlı sayılan kasabalara sığındı. Yatırımcılar da bu dini özgürlükten yararlanarak daha fazla insanı bu bölgelere çekmeye başladı. Bunun sonucunda göreceli olarak az sayıda bir nüfus içinde çarpıcı miktarda dinsel çeşitlilik oluştu.

Amerika Büyük Uyanışlar'ının ilkinin 1730-1740'larda yaşadı. Etkileyici vaazlarıyla şehirden şehire dolaşan rahipler halkın dini duygularını tetiklemeye başladı. Bu aynı zamanda rekabeti de beraberinde getirdi. Yeni kurulan mezhepler her çeşit inanana saflarına çekmeye başladı. 1780'lere gelindiğinde dikkatler, insanın Tanrı'yla olan ilişkisinde değil, Amerikan'ın anavatanla ilişkisi hakkındaki ateşli tartışmaya yoğunlaşmıştı. Amerika'da en çok hayranlık duyulan aydınlar artık din adamları değil devlet adamlarıydı. Siyasi bilimler ilahiyatı tahtından indirmişti. Devrim öncesi Amerika'da din o kadar da istisnai değildi. Avrupa'ya kıyasla çok daha fazla tolerans ve çoğulculuk mevcuttu. Ancak sömürgelerin çoğu devlet tarafından desteklenen bir din dünyasında yaşıyor, kiliseye vergi ödüyordu. Amerikalı bakanlar da Avrupalı meslektaşları gibi sıradan halkın batıl inançlara ve hayvani zevklere düşkünlüğünden yakınıyordu. Amerika'nın yolunu Avrupa'dan ayıran esas unsur Amerikan Devrimi oldu.

Amerikalılar Aydınlanma fikirlerini benimseyip uyguladı ancak dini prensiplerine bağlı kalmaktan da vazgeçmedi. Avrupa'da devlet ve dini kurumlar o kadar içiçe geçmişti ki birine dokunmadan diğerine saldırmak mümkün değildi oysa Amerika'da böyle bir özleştirme üzerinde fazla durulmadığından bazı din adamları da devrimi destekledi. Fransız Devrimi'nde olduğu gibi din düşmanlığı yapılmadı. "Bağımsızlık Bildirgesi'nde dinle ilgili herhangi bir sıkıntıdan bahsedilmiyordu. Yapılan devrim esasında laik bir meseleydi. Amerikanın kurucularının derdi dini değil tamamen politikti. Despotluğun nasıl önleneceği, aristokrat ya da ruhban sınıfından olsun belirli bir kesimin sıradan halka kendi isteklerini kabul ettirmesinin nasıl önüne geçileceği, özgürlüğün nasıl korunacağına kafa yordular. Devrimin özünü, dinle devleti birbirinden ayırmak ve erkler ayrılığı oluşturmaktı. Bu durum dinin modern dünyada da hayatta kalabilmesine olanak tanıdı.

Devlet yönetiminin dine karışmamasına dair alınan kararının Amerika'nın tüm dünyadaki en dindar ülke olmasında büyük payı vardır. Anayasada herhangi bir dini müesseseye hürmet edilmesi ve serbestçe ibadetin yasaklanmaması hem toplumda yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı bir hoşgörü oluşmasına hem de insanların özgür iradeleriyle dinlerini seçebilmesine olanak sağladı. Din alanında oluşan serbest piyasadaki pay kapabilmek için din adamları arasında rekabet oluştu. Rahipler insanların ayağına giderek onları ikna etmek için birbiriyle yarışmaya başladı. Şu anda da Amerika'ya giden yabancıları en çok şaşırtan din piyasasının bu kadar güçlü olması ve dini ürünlerin yaygınlığıdır. Daha başlangıçta böylesine radikal bir yol çizilmesinin nedeni devletin kurucularının Avrupa tarzı özellikle İngiltere modeli bir kilise müessesesi istememesiydi. Bu, dini kamusal alandan uzaklaştırmak anlamına gelmiyor; dini inancı insanların vicdanına bırakıyordu. Bu ilke bir kez benimsenince dini baskıların sona erip kilise müessesinin yerle bir olması kaçınılmazdı. Devleti dinden uzak tutmak isteyenlerle dini devlet işlerinden uzak tutmak isteyenler arasında kurulan garip ittifak sayesinde dini özgürlük yasası çıkartıldı.

Devrim ve İç savaş arasındaki dönemde kiliseye giden Amerikalıların oranı 1776'da %17'den 1850'de %34'e ulaştı. Bu hızlı değişim yeni bir uyanış, adeta yeni bir devrim niteliğindedir. Metodist ve Baptistlerin yükselişinin yanı sıra Siyahi Kilise de ortaya çıktı. Bir yandan özgür insanı temel alan Evanjelistlerin sayısı arttı bir yandan da Amerikanlaştırılmış bir din oluştu. Yeni kurulan gönüllü dernekleri ve kiliseler etrafında yeni topluluklar meydana geldi. Göçmenler de bu coşkuya dahil oldu. Amerikalılar dine dönmenin herkesin şahsi seçimi olduğu görüşünü benimsemekle eşit fırsat fikrini de kucaklamıştı. Avrupa'da eskiye dair herşeyi temsil eden kilise yeni kıtada devrimin çocuğu olmuştu.

Evanjelistler, ruhban sınıfı ve rahiplik eğitimi almamış kişiler arasındaki ayırımı kaldırıncaya karizmatik dini liderler ortaya çıktı.

19.yy Amerikasında eğitimli kesim, Avrupa'da görüldüğü gibi din ve ilerleme arasındaki çekişmeye kapılmadı. Bilim dünyasında da düşünen, akıllı mantıklı birinin dindar olamayacağı gibi bir kanı hakim olmadı. Halkın tümü içtenlikle inansın inanmasın, din, cumhuriyet kurumlarını oluşturulmasını sağlayan ve yeni ulusu birbirine kenetleyen bir unsur olarak görüldü. Dolayısıyla Amerikan tarzı dinin mantık ve özgürlükle ilişkisini Avrupa'dan çok farklı biçimde şekillendirdi. Cumhuriyetçilik, liberalizm ve Protestanlık karıştırılıp üstüne bir de Tanrı'nın eklendiği bir şeye dönüştü.

İç Savaş dindar Amerika'yı kölelik yanlısı Güney ve kölelik karşıtı Kuzey olarak ikiye böldü. Her iki tarafın orduları da Tanrı'ya dua ederek savaş meydanına çıktı. Bu da savaşın çok kanlı olmasını ve Güneylilerin yenilgiyi çok zor hazmetmesine neden oldu. Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmalar kızıştıktan sonra geleneklerine aşırı bağlı olan Katolikler refah devletine bağlanmaya çalışıldı. Yeni gelen göçmenler kiliseleri sayesinde Katolik kimliklerini devam ettirebildiler.

Amerikalılar hangi mezhepten olurlarsa olsunlar Tanrı'nın seçilmiş milleti olduklarına inandıklarından ulusal kimliklerine de dine olan bağlılıkları gibi bağlıdılar. Böylesi bir Hristiyan milliyetçilik büyük sonuçlar doğurmuştur. Amerikalılar topraklarını genişletmeyi dini açıdan gerekçelendirmiştir. Toprak ve altına hücum aynı zamanda yeni insanların Hristiyanlaştırılmasına dayanmıştır. Büyük bir kıtaya yayılıp Kızılderilileri ve Meksikalıları kenara iterek Amerika yeni vadedilen topraklar olarak görülmüştür. Dünyayı geliştirme arzusu kısa sürede Kuzey Amerika'nın dışına taşmış ve Amerika'nın ilk kez yabancı bir toplumu "geliştirme" çabasına da yine din ilham kaynağı olmuştur. Şu anda ABD'nin Hawaii eyaleti olan Sandviç adalarına misyonerlerini yollayıp yerli halka İncil'i götürerek uygarlaştırmayı amaçlayarak adaları ele geçirmişlerdir.

Zaman içinde Hristiyanlığı yayma, misyonerlik, diplomasi ve emperyalizm arasındaki bağlantılar giderek güçlenmiş, misyonerle Amerika'nın diğer ülkelerle ilişkilerinde çok önemli bir rol üstlenmişlerdir. Amerika'nın Çin, Japonya, Siyam ve Osmanlı Devleti'yle yaptığı ilk anlaşmalar misyonerlere zulüm etmeksizin görevlerini yapma hakkı tanımıştır. Amerika'nın dindarlığı ne kadar büyük olursa olsun kendi coğrafyasının sınırlarını aşan ve kendini her zaman haklı gören arsız bir emperyalizme dönüşmüştür.

Amerika'nın Modernitenin Sarsıntılarından Kurtuluşu

Amerika'nın serbest din piyasası laiklikten Avrupa kadar yoğun olmasa da bir biçimde etkilenmiştir. Modernitenin yıkıcı yanları ABD'yi de eski kıtada olduğu kadar yıpratmıştır. İlk gerileme, Amerika'ya kimlik kazandırma adına çok şey yapan baskın Protestan kültürünün, laiklik yanlısı liberaller ve laikliğe direnen radikaller arasında bölünmesidir. İkincisi Protestanlığın özellikle radikal Protestanların içki ve Darwin'le olan mücadelelerinde aşağılanmalarıdır. Üçüncü yenilgi ise daha karmaşıktır. II.Dünya Savaşı sonrası siyasi oluşum Amerikanlaşmanın sembolü olarak Judeo-Hristiyanlığa kucak açmıştır. Bu süreçte dinin insanların yaşamlarındaki ve toplumsal alandaki rolü tam olarak yok olmasa da tehdit altında kalmıştır. 20.yy'ın sonunda Amerika'da din daha önce olmadığı kadar azgın ve yıkıcı bir şekilde geri dönmüştür.

Dindar Amerika'daki ham canlılığa karşın modernitenin yıkıcı unsurlarından kaçmak olanaksızdı. Entellektüel yaşam, özellikle üniversiteler giderek laikleşti. Eskiden aynen İngiltere'de olduğu gibi üniversite sıralarında din adamları yetişiyordu. Bu durum 19.yy sonlarında değişime uğradı. Puritenler tarafından ilahiyat odaklı kurulan Harvard radikal bir değişimle yeni bir üniversite modeline dönüştü. Üniversitelerin amacının ebedi hakikatleri aşlamak değil dünyayı anlamak ve bilgiyi geliştirmek olduğunu öne sürdüler. Böylece fikirler de piyasaya sürülecek ve öğrenciler de ortaya atılan kuramlardan istediklerini seçebileceklerdi. Üniversiteler, laik araştırma kurumları olma yoluna girince yönetim kurullarındaki din adamlarının yerini iş adamları ve bankacılar aldı. Pek çok akademisyen bilinçli bir

şekilde din düşmanı oldu. Üniversitelerdeki devrim Amerikan'ın aydın kesimine doğrudan yansıdı ve daha da genişledi. En iyi uyum sağlayanın tutunup ayakta kalabileceği görüşünü insan toplumuna uyarlayan sosyal Darwinizm çok güçlü bir akıntıydı. Kendini üstün gören aydınlar arasında ve pek çok eyalette çok rağbet edilen bir akıma dönüştü.

Sosyal Darwinizmin acımasızlığından hoşlanmayan pek çok entellektüel Aydınlanma fikirlerini kabul ederek tarihin bilimin ışığı ve batıl karanlık arasında bir mücadele olduğu görüşünde birleşti. Ya bilim kazanacaktı ya da din.

Kurucuların sarsılmaz görüşleri sosyal Darwinizm ve ekonomik indirgeme karşısında çözülmeye uğradı. Amerika'nın en iyi hizipçilerinden Ambrose Bierce Şüphelinin Sözlüğü adlı (daha sonra Şeytanın Sözlüğü olarak yeniden isimlendirilecek olan) kitabında 'koru ve umudun çocuğu' olan dinin cahil cühelaya Bilinmeyenin doğasını açıklamaya çalıştığını söyleyerek dini yaymaya çalışanların da ikiyüzlü dangalaklar olduğuna dikkat çekiyordu. Karizmatik hatipler modernitenin getirdiği yeni teknolojileri Tanrı'nın gönderdiği hediyeler olarak görüp bu buluşlardan en iyi şekilde faydalanmıştır.

Amerikan dinin yaratıcılığına en iyi örnek, Bill Clinton, Sarah Palin ve daha birçok ünlünün de takipçisi olduğu Pentecostalizm akımıdır. Azat edilmiş köle bir aileden gelen bir gözü kör, çöpür bir zenci olan William Seymour tarafından 1906 yılında başlatılmıştır. Bu insanlar yeteri kadar içtenlikle dua ederlerse İsa'nın yeniden yeryüzüne geri döneceğine inanırlar. Fakir, çaresiz umudunu kaybetmiş insanlar hemen akımın takipçisi oldu. Amerikan rüyasının vücut bulduğu, bolluk ve gelişmenin odağı, Yeni Kudüs olarak görülen Los Angeles (LA) şehri olumlu bir bakış açısı ve teknoloji sayesinde yaşanamaz bir coğrafyayı yaşanılabilir hale getirilmesiyle oluşturulmuştu. Kentin karanlık yönü ise beyaz üst sınıfla onlara hizmet eden farklı ırklardan azınlıklardı. Güney ve Ortabatıdan yeni bir hayat kurma umuduyla şehre göç eden ve aradığını bulamayıp işçilik veya hizmetkarlık yapan kesim Pentekostalizm inancına rağbet ettiler. Üst kesim ayaktakımının Yeni Kudüs'ün kapısını bulduklarını iddia etmeye cüret etmelerinden rahatsız olmuştu. Ancak bu yeniden diriliş hızla devam etti. 1922'de A.S. McPherson adlı bir kadın vaiz Pentekostalist akımın önderliğine geçti. Kurulan kilise korosunda Anthony Quinn de vardı. Hatta Charlie Chaplin bile akıma olan hayranlığını dile getirdi. Hollywood'un Altın Çağı'ndan umulan herşey bu kadının vaazlarında bulunabiliyordu. LA'de başlayan, önce bir zenci sonra bir kadının önderliğinde gelişen bu akım başlarda eğitimli üst sınıf tarafından yoğun tepki görmüş ve eleştirilmiş olmasına rağmen giderek tüm ülkeye ve radyo yayınları sayesinde ülke sınırlarını aştı. Şu anda ise dünyada en hızlı yayılan akımlardan biri haline gelmiş bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı Amerikan dindarlığının zirve yapmasını sağladı ve savaş sonrasında da devam etti. O dönemde yapılan anketlere göre Amerikalılar sanayileşmiş ülkeler arasında en dindar olanıydı. Son moda dinine bağlı olmaktı. Politikacılar dinle vatanseverlik bağına pekiştirerek Soğuk Savaş sırasında dini ulusun kalkanı, Amerikan'ın gizli silahı olarak öne çıkardılar. Tanrı'nın Amerikan yönetiminin ve Amerikan tarzı yaşamın belirleyicisi olduğu toplumca kabul gören bir görüştü. Bu aynı zamanda dini hoşgörünün de arttığı bir dönem olmuştur. Naziler'in Yahudi Soykırımı Amerika'da varolan Yahudi düşmanlığını gözden düşürmüştür. Savaştan kaçıp Amerika'ya sığınan Yahudilerle birlikte Amerikalı Yahudi nüfusunun giderek artması ve entellektüel başarıları toplumda dini hoşgörüyü teşvik etmiştir.

Amerika öncelikle üç ayrı gruba ayırabileceğimiz büyük bir topluluktur. Protestan, Katolik ve Musevilerin birbiriyle kaynaşmasıyla Amerikan Devleti'ne sıkıca bağlı Protestan Amerikalı, Katolik Amerikalı ve Musevi Amerikalılar oluşmuş dolayısıyla Judeo-Hristiyan bir ulus doğmuştur. Din, vatanperverlik simgesine indirgenmekle kalmamış yukarı doğru sosyal hareketliliğin sembolü haline gelmiştir. O dönemde dinine bağlı olmak Amerikan rüyasına ulaştıracak ucuz bir bilete benzetilebilir.

Avrupa'da solcuların ateizmi kucaklamasında hatta Hristiyan Sosyalistlerin kilise müessesesini eleştirmesinde olduğu gibi siyasi muhalifler kiliseye de karşı gelmeye mecburken; Amerika'da en azından 1960'lara kadar solcuların da muhafazakar karşıtları kadar Hristiyan olması muhtemeldi. Ancak Eisenhower'ın vurguladığı gibi "neye inanırsan inan yeter ki inan" felsefesini takiben din konusunda

anlaşmaya varılmasıyla dengeli bir durumoluşturdu. Ancak bu denge, dinin ve inancın sadece Amerikan bireyselliği taraftarı olmak anlamına geldiği 60'lı yıllarda değişikliğe uğradı. Amerikan siyasi tarihi açısından Kennedy'nin Katolik oluşunun üzerinde durmayışı, dinin sivilliliğinin zirvesi olarak değerlendirilebilir. Yurttaşlık Hakları Hareketi ve Savaş Karşıtı Hareket gibi sol görüşlü protestolar dini hırsların yeniden siyaset sahnesine çıkmasına neden oldu. İki hareket de Martin Luther King gibi dini yönden önemli şahsiyetlerin başı çekmesiyle meydana geldi. 20.yy'ın ilk yarısında Evanjelistler tarafından fişeklenen dini çekişme alkol ve evrim tartışması üzerinden yürütüldü. İkinci yarıdaysa, dinin toplumun marjinal kesimlerine itilmesine kararlı olanların çabasıyla alevlendi. 60'ların başında Anayasa Mahkemesinin kararıyla okullarda dua ve İncil okutulması yasaklandı. Ancak inançlı kesimi asıl çıldırtan 1973'te alınan kürtağın tüm ülkede yasallaşması kararıdır. Sadece yargıtaya değil, Demokratlara, solcu bürokratlara ve akademisyenlere de kızgın hale gelen toplumun genelinde asayiş bozuldu, şüphe, karamsarlık ve şiddet başgösterdi. Ülkede her dakikada 5 ciddi suç işlenir hale geldi. İşçi sınıfı ve liberal elit arasındaki gerginlik giderek tırmandı. Liberalizmin fazla yükselmesiyle Evanjelizm yeniden güçlendi.

Muhafazakar akım farklı tutucu grupların biraraya gelmesiyle oluşan Ahlaki Çoğunluk hareketi adıyla başladı. Yaşam, aile ve Amerikan yanlısı olan akım, dinci sağcıların yükselişini sağladı. Aile değerlerini yücelten dinci sağcılardan bazısının adlarının zina veya yolsuzluk skandallarına karıştığı da çok oldu. Tüm karışıklıklara ve zorluklara rağmen dinci sağ 1980'lerden itibaren güçlü siyasi bir altyapı oluşturmada başarı sağladı. Yine de Hristiyanlığın dünyevi meselelerdence öteki dünyaya odaklı olması bazı açılardan tutarsızlık yaratıyordu. Örneğin Muhafazakarların oyuyla başa gelen Reagan, oy tabanının hevesle beklediği kürtağ yasağı yerine vergilerde kesinti yapmaya daha meraklıydı.

Yapılan bağışlar ve bilinçli örgütlenme sayesinde, dini kurumlar sosyal devlet hizmetlerinin büyük kısmını sağlamaya başladı. 1981'de başkentte kurulan Aile Araştırma Konseyi tüm ülkeye yayılarak şu anda 4,5 milyon üyesi olan yıllık geliri 10 milyon doları aşan bir örgüte dönüştü. Dinci sağcılar eyaletlerde daha güçlüydü. 2000'lere gelindiğinde dinci sağcıların kendilerinden biri olarak gördükleri George W. Bush modern Amerika'nın ilk Evanjelist başkanı sayılır. Hükümet kabinesinde dinine yürekten bağlı Hristiyanların sayısı az değildi. Öteki başkanlara kıyasla çok daha ileri gidip dinci sağcıların gündemini uygulamaya koydu. Her fırsatta din ve siyasi açıdan Avrupa ve Amerika arasındaki büyük farkı dile getirdi. 2000'lerden sonra ise artık dini bölünme Protestanlar, Katolikler veya Museviler arasında değil, dinine bağlı olanlarla, dine uzak duranlar arasındadır. Aslında Amerika'da din, uygulamada doğuştan değil sonradan seçilir. İnsanlar kökenindeki dine mecbur olmaktansa istediği dine, mezhebe inanmakta serbesttir. Pek çok yetişkinin din veya mezhep değiştirdiği görülmektedir. Bir anlamda Amerikalılar hep bir arayış içindedir. Seçeneklerin fazla oluşu da insanları o mezhepten diğerine, o tarikattan öbürüne geçişine ortam sağlamaktadır. Ateistlerin ya da inançsızların sayısı da az değildir. Öte yandan dindarlar mercek altına alındığında dini öğreti konusunda fazlasıyla cahil olduklarını da unutmamak gerekir.

Bush, Obama ve Amerikan Dış Siyaseti

Rasyonel Avrupa siyaseti ile inanç odaklı Amerika politikaları arasındaki uçurum Bush döneminde iyice genişledi. İngiltere'de dalga konusu olmamak için Tony Blair Hristiyan inancını ne kadar kendine saklamış olsa da medyanın gazabından kurtulamadı. Tam aksine Bush ise en başından beri dindarlığını her defasında vurguladı ve bundan büyük ölçüde faydalandı. Hatta İsa'nın en sevdiği filozof olduğunu söylediği bile oldu. Bush'un söylevleri dini referanslarla doluydu: Tanrı'nın isteği, Tanrı'nın tarihteki rolü, iyi ve kötü arasındaki çekişme, vs. Öte yandan bu sözlerin bir din adamının değil bir siyasetçinin ağzından çıktığını duyan Avrupalıların tüyleri diken diken oluyordu. Nasıl ki Blair'in inanç konusunu gündeme getirmemesinin temelinde siyasi pragmatizm yatıyorduyorsa, Bush'un dindarlığıyla böbürlenmesinin de altında siyasi hesaplar vardı. Bush döneminde görüşme önceliği büyükelçiler ve diplomatlar değil papazlardı. Bush'un Tanrı'yı, dini, dinin önemini ve dindarlığını sürekli vurgulamanın karşılığını aldı. Sonunda dinci sağcılar -hem Evanjelistler hem de muhafazkar Katolikler- Bush'a sağlam bir oy tabanı

sağladı. Bu bağ 11 Eylül sonrasında iyice güçlendi. Bush yanlısı dindarlar Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna ve El Kaide ile bağlantısı bulunduğuna ikna olarak Irak'a saldırma gerekçelerini de hiç sorgulamadı.

Tanrı tarafından görevlendirildiğini düşünen Bush yönetiminde, köktendinci Hristiyanlık anlayışı ve askeri gücüyle ileri teknoloji sahibi Amerika, kendisini İncil'in müjdesini tüm dünyaya yaymakla görevli addetti. O dönemde Avrupa Komisyonu'nun gelmiş geçmiş en başarılı başkanı olan Jacques Delors, Atlantik ötesi ilişkileri şekillendiren en önemli kuvvetin inananlarla inanmayanlar arasındaki çatışma olarak değerlendirmişti. Çünkü din, Avrupalılar için milliyetçilik, ırkçılık gibi duyguları kışkırtan geçmişten gelen bir karabasan gibiydi ve toplumlara haddinden fazla zarar vermişti. Günümüzün ünlü filozofları Derrida ve Habermas, Bush'un din odaklı siyasi tavrını eleştirerek Avrupa 'da herhangi bir devlet başkanının güne dua ederek başlamasının hayal bile edilemeyeceğini öne sürüyordu.

Sonuçta Amerikan dindarlığına karşı duyulan şüphe ve güvensizlik hissi giderek arttı. Laik Avrupa ve dindar Amerika arasındaki gerginlik Obama döneminde de devam edecek gibi görünmekte. Avrupa'yı en çok rahatsız eden konulardan biri de Amerika'nın İsrail politikası oldu. İki başkan Irak konusunda çok iyi anlaşmasına rağmen Blair, Bush'un İsrail'e yeteri kadar baskı uygulamamasından rahatsız olduğunu açıkça dile getirdi. Bush öncesinde Amerika'nın İsrail'e olan tutumu "Yahudi Lobisi"ne bağlanırken Bush'la birlikte Hristiyan Siyonistler de suçlanmaya başladı. Çünkü Hristiyan Siyonistler, Tanrı'nın İsrail topraklarını İsrailoğulları Musevilere bahsettiğine inanmanın yanı sıra, İsa'nın yeniden yeryüzüne gelişinin ve Mahşer gününün önkoşulunun İsrail'in tam anlamıyla yeniden kurulması olduğuna inanmaktalar. Zaten Amerikan toplumunun İsrail'e gösterdiği dini destek çok eskiye dayanmaktadır. Buna rağmen İsrail yanlısı siyaset güderken Teksaslılara özgü inadıyla ünlü Bush'un inançtan çok politik pragmatizmden etkilendiği de açıktır. Ortadoğu'daki dayanağından asla kuşku duymadı. Kendine göre mantıklı bir denge oluşturabilmek için toplum önünde Filistin Devleti'nin kurulmasına yönelik kararlılığından vazgeçmedi.

Amerikan'ın Irak'a müdahalesinde, kitle imha silahları ve petrol rezervleri gibi dünyevi nedenler büyük rol oynadı. Bölgeye demokrasi götürmenin uzun vadeli bir çözüm olacağı düşünüldü ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Aslına bakılırsa "terörle savaş" söz konusu olduğunda din odaklı Bush yönetiminin İslam hakkında kör cahil olduğu da ortaya çıktı. Savaş öncesinde Beyaz Saray'da, Şiiilerle Sunnilerin arasındaki farkı idrak etmiş olanların sayısı yok denecek kadar azdır. Terörizmi destekleyen devletlere olan takıntısı ve demokrasinin radikal İslam'a çare olacağı varsayımıyla hareket eden Bush iktidarının hem Filistin hem Irak'ta mezheplerin önemini küçümsemesi sonucunda ortaya korkunç bir manzara çıktı. Din adına savaşanların devletçe desteğe ihtiyacı olmadığı ve demokrasinin popüler dini akımların işine yaradığı anlaşıldı. Irak'ta mezhep çatışmaları patlak verdi. Filistin'deki seçimlerde radikal Hamas daha laik El Fetih Partisinin önüne geçti.

Amerikan toplumunun en muhafazakar uçları mücadelenin Usame bin Ladin veya Saddam'a karşı değil şeytana karşı verildiğini düşünmekte. Dolayısıyla dindarlar kendi içinde hem ulusal cephede liberallerle hem de küresel cephede İslamcılarla mücadele etmekte. Pek çok eyalette eşcinsel evliliklere, kürtaja karşı daimi kampanyalar düzenlenmekte.

Bush döneminde diğer modern ülkelere kıyasla dinin Amerika'nın dış politikaları üzerindeki etkisinin ölçüsü kaçtı. Yine de Bush'un tarihsel teamülün dışına çıktığını da söylemek zor. Çünkü Amerika henüz sömürgeyken devrimciler hükümdarlarının İngiliz kralı değil Tanrı'nın ta kendisi olduğunu vurgulayarak bağımsızlık arayışına girmişti. Modern çağda ise Sovyetler şeytani olarak algılanmıştı. Dolayısıyla aslında din her zaman Amerikan politikasının bir parçası oldu. Sonuçta, Bush döneminde dinin Irak ve İsrail üzerindeki rolü Amerika'yı dünyanın geri kalanının onaylamadığı bir konuma itti. Amerikan'ın dindar kesimi genelde diğer Amerikalıların inandıklarına benzer şeylere inanıyordu. Sadece inançları daha güçlüydü. Diğer Amerikalılar kadar esnek olmasalar da dindar kesimin fikrinin değişmesi de imkansız değildi. Irak'ta yaşanan başarısızlık bunu ispatlamış oldu.

Amerikan dış siyaseti zıtlıkları içinde barındırarak aynı zamanda hem güce hem ahlâğa; realizme ve idealizme; pragmatizme ve ilkelere dayalı aynı anda hem çıkarları koruyup hem de değerleri yüceltme hedefine odaklı bir şekilde duruma göre şıkların hepsini seçip hem liberal hem muhafazakar olabildi. Amerikan tarihi boyunca dış politika çelişkiler ve geleneklerin bir karışımı olarak karşımıza çıksa bile bir görüşe fazla meyillenmenin sonucunda tepki olarak hep aksi yöne kayma görüldü. Bush'un durumu da bu kaliba uydu ve dinci sağcıların çok ileri gittiği kanısı hakim hale gelince sandıktan demokrat Obama çıktı. Ancak iktidardaki partiden bağımsız olarak Obama döneminde de Amerikan siyasetinin başlıca müttefiklerine kıyasla içeride ve dışarıda her zaman din güdümlü olacağı kesindir.

Bush döneminde dindar sol kesim de güçlendi. Bu kesime dahil olanlar arasında hem din hem sosyal politika konularında liberal bir tavır benimseyen maneviyatçı ileri görüşlüler hem de din konusunda tutucu ancak sosyal politikalarda aktivist eğilimliler bulunmakta. Obama, dindar sol kesimin temsilcisi olarak gösterilebilir. Obama siyasi bir güç olmadan önce dahi Demokratların Tanrı'yı daha ciddiye almaya çabaladığı da gözden kaçırılmamalıdır. Müslüman iken ateist olan bir baba ve kiliseye pek gitmeyen Hristiyan bir annenin oğlu olan Barak Obama, seçim kampanyası boyunca kendisinin Tanrı'yı ve hakikati bulduğunu vurgulayıp geneli dindar Amerikan toplumunun sempatisini toplayarak Hillary Clinton'ı geride bırakmayı başardı. Bill Clinton da dinine bağlılığını, kiliseye gidip dua ettiğini çok kez topluma ifşa etmiş olsa da özel hayatındaki tutarsızlık toplumu samimiyetinden şüphe ettirmişti. Solun vaaz verircesine nasihat etmekten korktuğundan uzun süredir kültürel değerlerin sosyal sorunlar üzerindeki rolünü yadsıdığını öne sürerek yeni bir yaklaşıma sahip olduğunu iddia ederek dini önemsemeyenlerden olduğu kadar fazlasıyla önemseyenlerin de dahil olduğu çok daha geniş bir kitleden oy topladı.

Amerikan toplumunda ve Obama örneğinde olduğu gibi insanlar dinlerini seçmekte özgür bırakıldıkça bu haklarına sahip çıkmaları ve din konusunu önemsemeleri ihtimali artmaktadır.

AMERİKAN İÇ SİYASETİ

Her ülkenin izlediği politikalar eninde sonunda seçimlere yansır. Dolayısıyla 2009'da Bush'un Obama'ya devrettiği Amerika, modernliğin dindarlığı yokedeceği laiklik tezine inat derin bir biçimde dinine bağlı kaldı. Amerika'nın dindarlığını nereye baksanız görebilirsiniz. "İsa olsa ne yapardı?" yazılı devasa tabelalara Amerika'nın birçok kentinde ve hatta en ücra köşelerinde sıkça rastlanır. Amerikalıların %45'i ve Evanjelistlerin %70'i evrimi kabul etmemektedir. Bu dindarlık modeli birarada ibadet ve aile alışkanlıkları çerçevesinde kurumsallaşmış durumdadır. Birbirine sıkı sıkıya bağlı cemaat anlayışı toplumsal konuların gündeme getirilmesi ve birlik oluşturulmasında da çok etkili olmaktadır. Amerikan sağının uzun yıllardır sürdürdüğü kürtaj karşıtı kampanyalara şimdi de hemcins evlilikleri, ötenazi, kök hücre araştırmalarına muhalefet de eklendi.

İlginçtir ki Amerika'da yoksulluk, AIDS, dış yardım ve küresel ısınmaya yönelik kampanyalarda hem solcuları hem sağcıları birarada görmek mümkün. Dindarlar Tanrı'nın bahsettiği yeryüzüne iyi bakmanın ilahi bir görev olduğu inancıyla çevre konusuna eğilmekte. Amerika'da din kendini, beyaz Evanjelistler gibi belirli bir grup veya ötenazi karşıtlığı gibi konulara kısıtlamaktansa geniş kitlelere yayılmakta. Artık Demokratlar da Cumhuriyetçiler gibi eylemlerini gerekçelendirmek için sürekli olarak din ögesini öne çıkarmakta. Dini söylemleriyle adalet, iklim değişikliği gibi uzun vadeli ve geniş kapsamlı konulara değinmektedirler. Dinci sağcılarının yeniden yapılanması ve dinci solun ortaya çıkışının en çarpıcı yanı, bu durumun Amerikan toplumu genelinde dinin rolünün perçinlenmesi olasılığıdır.

AMERİKAN DİN PİYASASI

Amerikan toplumunda din de serbest piyasadan nasibini fazlasıyla almıştır. Ülkenin dini mülteciler tarafından kurulmuş olması, anayasanın dinde serbest piyasayı zorunlu kılması, yoğun göç alması gibi süregelen unsurlar ve yenilikçilik anlayışıyla rekabetçi bir çeşitlilik sunar. Amerikan dininin rekabet

avantajı, bu unsurların topluma köklü bir biçimde yerleşmiş oluşundan gelmektedir. 2005 kayıtlarına göre ülke çapında 217 farklı kilise geleneği ve din tüketicisi ya da din müşterisi diye adlandırabileceğimiz 225 milyon kilise üyesi bulunmaktadır. Yapılan piyasa araştırmalarına göre “dini ürünler” pazarı 2004’de 5 milyar dolardan 2008’de 6 milyar dolara yükselmiştir. Bu ürünlerin başını dini filmler ve kitaplar çeker. Dini yayın yapan kurumlardan, dini okullara, kolejlere kadar ABD dünyanın en kapsamlı dini altyapısına sahiptir.

Amerikan din piyasası rekabetçi başarının tüm pazar özelliklerini gösterir. Piyasada her inanca cevap veren bir tapınak mevcuttur. Kaydadeğer bir nüfusa sahip her kentte Budizm’den Musevi liğe her tür din için çeşitli ibadethaneler bulunmaktadır. Alışveriş merkezleri gibi kocaman otoparkları ve eğlence bölümleri olan “*megakiliseler*” vardır. Kiliseler bir anlamda dindarlara lokal, yerel bir kulüp gibi hizmet vermektedir. Sinemasından, lokantalarına, kreşlerden oyun alanlarına kadar Amerikalıları cezbedecek pek çok imkan burada birlikte sunulmakta. Bu kiliseler şehirdışındaki banliyölerde yaşayanlara cemaatin diğer üyeleriyle sosyal bağlar kurabilecekleri, birbirinden uzak yerlerde oturanların biraraya gelebilecekleri sosyal bir ortam yaratarak toplumsal bir ihtiyaca cevap vermekte. Özellikle orta sınıf Amerikalılar bu megakiliselere akın etmektedir. Büyük bir işletme mantığıyla çalışan Amerikalı kilise örgütleri, aynı zamanda başka ülkelerde özellikle Kanada ve Avrupa’da devletin sorumluluğunda olan sosyal hizmetleri de üstlenmiş durumda. Örneğin evliliğinde sorun yaşayanlardan, yas tutanlara, şiddet görmüş kadınlardan, uyuşturucu bağımlılarına, ekonomik sorun yaşayanlardan sıkıntısı olan ve kiliseye başvuran herkese destek olarak danışmanlık hizmeti de sunmaktalar. Bir anlamda kiliseler sağladıkları desteği insanları Tanrı’ya çekme amacıyla kullanmakta.

Amerika’da din piyasasının bu kadar gelişmiş ve çok seçenekli olması ise insanların kendi seçtiği yolu izlemesine ve isterse değiştirmesine fırsat vermekte. Maddiyatın bu kadar öne çıktığı bir düzende, maneviyat ve mutluluk peşindeki insanlar aradıklarını dinde bulma eğiliminde. Amerika’da görünen o ki, dini bir cemaate bağlı olmak insanların aidiyat hissini pekiştirdiğinden insanların birbirine güven duymasını sağlayarak birbirleriyle ticaret yapma, iş bağlantısı kurma ihtimalini dolayısıyla sosyal sermayeyi de attırmakta. Amerika’da kiliseye gidenlerin eğitimlerine daha uzun süre devam ettiği de görülmekte. Buna göre inançlı olanlar kazançlı çıkmakta diyebiliriz. Amerikan tarzında sorunu olanlarla çözümü olanlar din vasıtasıyla biraraya geliyor ve resmi değil gayri resmi bir biçimde güvenli bir ortamda insanlar iletişime geçebiliyor. Amerika sivil derneklerin çoğu bir şekilde dinle bağlantılı. Din çok fazla zaman ve kaynak kaybı oluşturmasına rağmen bir yandan da insanların sosyal açıdan birbirlerine bağlanmalarını sağlamakta.

Amerika’nın ilerlemeye ve toplumsal sınıf atlamaya olan inancı, dinamizmini de bir ölçüde açıklayabilir. Ancak bu toplumsal bağların kurulmasını ve sürdürülmesini de engelleme potansiyeline sahiptir. Din bu açıdan büyük bir açığı kapatmaktadır ve Amerika’da din piyasası da elbette arz-talep üzerine kuruludur. Amerika’da şehir dışındaki yerleşimlerde refah içinde yaşayanlarla şehirde mahrum bir şekilde yaşayanlar açısından din iki farklı şekilde işlemektedir. Megakiliseler, şehirdışında birbirine çok benzeyen rahat yerleşimlerde oturanların can sıkıntısını giderecek bir ortam sunarken, şehirlerdeki kiliseler cemaatlerine daha çok sosyal destek sağlar. Pek çok yerde tıbbi bakım ve danışmanlık hizmetleri kiliseler tarafından sağlanmaktadır. Bunlara bedava toplu aşılama da dahildir. Çünkü fakirler için sosyal sağlık hizmeti çok yetersizdir. 50 Amerikalıdan biri hayatı boyunca en az bir kez mahkum olur. 18 yaşın altındaki 1,5 milyon çocuğun ebeveynlerinden biri hapishanede yatmaktadır. Bu çocuklar sadece ruhsal sorunlarla boğuşup yoksulluk çekmekle kalmaz, ileride kendilerinin de hapishaneye düşme ihtimali çok yüksektir. Özellikle zencilerin ve latin kökenlilerin sorunları çok daha fazladır. Bu açıdan da ayrımcılık yapmaksızın ihtiyacı olanlara sosyal destek sağlayan kiliseler toplumda önemli bir yere sahiptir. Aş evi, yetimhane, barınak, kötü muamele görmüş kadın ve çocuklara sığınma yeri, yeni göçmenlere hukuki danışmanlık gibi pek çok hizmet sunan kiliseler çok amaçlı bir hal almıştır. Aileleri ve toplumu yeniden canlandırma rolünü üstlenmiştir.

Hristiyanlığı modern dünyayla birleştirme tutkusu pazarlamadan öte bir meseledir. Bu aslında Amerika'nın dindarlığından çok kurumsallığının bir yansımasıdır. İnançsız insanları İsa'ya tapan insanlara dönüştürme gayesi güden ve aynen kurumsal bir şirket zihniyetiyle işletilen ve mükemmel servis ve lüks kilise hizmeti sunan dolayısıyla çok büyük paralar kazanan kurumlar mevcuttur. Öyle ki daha küçük ancak refah düzeyi yüksek yerleşimlere bayilik şeklinde daha ufak çaplı kiliseler kurmaktadır. Amerikalı girişimciler popüler Amerikan kültürünün fikirlerinden yararlanarak bunları din alanına taşımıştır. Din temalı pek çok park ve müze bulunmaktadır. Cinsellik konusunda bile internet üzerinden dini bilgilere ulaşmak mümkündür. Müşteri odaklı hizmet anlayışı beraberinde gelişme ve büyümeyi getirmektedir. Bu büyük çaplı ekonomi ve yoğun nakit akışı girişimci papazların dini mesajlarını yaymak için tüm araçlardan faydalanmalarına ve neredeyse her yolu mübah görmelerine yol açmaktadır. Megakiliselerin en çok eleştirilen tarafı dinin yumuşatılıp kilisenin ortalama bir alışveriş merkezine dönüştürülmüş olmasıdır. Bir başka eleştiri de bu kiliselerin din adına değil insanların başarılı olması adına hizmet ettiğidir. Ancak önceleri dini kurumların kazanç için kullanılmasına çekinceyle yaklaşan Evanjelistler artık din ve iş dünyası evliliğinin Amerikan tarihinin derinlerine dayandığını ileri sürmektedir.

GÖÇMENLER VE DİN

Amerika'da olduğu gibi Avrupa ekonomisinde de göç önemli rol oynar. Milyonlarca Müslüman'ın Avrupa'ya yerleşmesi daha önce ibadetle pek ilgisi olmayan Hristiyanların bile dini ibadetleriyle daha çok ilgilenmelerine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerden Avrupa'ya gelen Hristiyanlar'ın sayısı da azımsanamaz. Örneğin Londra'da Pazar günü kiliseye gidenlerin yarısından fazlası göçmenlerdir. Avrupa'da da Amerika'da olduğu gibi göçmenlerin yeni yurtlarına alışmasında din çok önemli bir rol oynar. Aynı şekilde dindar kişiler laiklere oranla daha çok üremeye yatkındır. Bu da dindar kesime uzun vadede avantaj getirir. Avrupa da sonunda din ekonomisini serbestleştirmektedir. Devlet eliyle vergi sistemi dahilinde kilise için toplanan pay yerine kişilerin tercihine bağlı olarak dini işlerin bağışlarla yürütülmesi önem kazanmıştır. Ancak Avrupa devletlerinin sosyal hizmetleri çok gelişmiştir ve her vatandaşa eşit sunulmaktadır bu yüzden de din temelli refah hizmetlerine talep azdır.

Bunun tam tersinin geçerli olduğu Amerika'da göçmenler Amerikan dinini yeniden biçimlendirilmesine yardım ediyor. Göçmenlerin etkisiyle dini ihraç etmekle kalmayıp aynı zamanda ithal de ediyor. Yakın tarihe kadar özgün dili olan Latince'den vazgeçmeyen Katolik kilisesi, Latin Amerikalı çoğunlukta olduğundan ayinler İspanyolca düzenleniyor. Örneğin New York'un Çin mahallesindeki kiliseler Çinlilere iş, aş ve barınak sağlıyor. Göçmenlerin yeni geldikleri ülkeye alışmasına yardımcı olurken kendi kültürlerinin de bir kısmını korumalarına izin veriyor. Amerikan tarzı Hristiyanlık geliştirmekte olan ülkelerde yayılıp değişime uğruyor daha sonra geliştirmekte olan dünyanın Hristiyanlığı da Amerika'ya geri dönüyor. Hatta şöyle ki; geliştirmekte olan ülkelerdeki Hristiyan kiliseler Amerikalı kafirleri dine döndürmek için misyonerler göndermeye bile başladı.

Avrupalı Müslümanların çoğu yoksuldur. Çoğunluğu eğitimsiz göçmenler genelde Avrupalıların yapmak istemediği vasıfsız işlerde çalışmaktadır. Avrupa'da toplum dışına itilen Müslüman gençler kimlik arayışı içinde radikal İslam'a kaymakta; aile bağları ve adetler gibi İslami değerlerinden uzaklaştıklarından köktendincilik ve bağnazlığa yönelmektedir. İngiliz İstihbaratının yaptığı çalışmaya göre 3000 İngiliz vatandaşı Müslüman El Kaide kamplarında eğitim görmüştür. Bu oldukça karmaşık ve zor bir durumdur. İki dini topluluk arasındaki nefret, Müslümanların bir kısmının El Kaide hedeflerine olan sempatisi ve Avrupalıların çoğunun da Müslümanları, İslam uygarlıklarının başarılarıyla değil de bombalama olayları ve İslamı eleştirenlerin din adına katledilmesiyle özdeşleştirmesiyle iyice körüklenmektedir.

DİNİN ROLÜ

Avrupa'da dinin dirilişi, nicelikten çok niteliksel olacak gibi görünmekte. Dinine sınımsız bağlı bir çekirdek etrafında çoğalan inananların artması muhtemeldir. Ancak Avrupa'da Hristiyanlığın dirilişinden daha kesin bir şey vardır ki o da dinin kamusal alanda daha büyük rol oynayacağıdır. Avrupa'da İslam'ın yükselişi bunu kaçınılmaz kılmaktadır. Danimarka'daki karikatür krizinden, Fransa'daki başörtüsü krizine, Türkiye'nin AB üyeliğine kadar kıta siyasetinde büyük rol oynamaya çoktan başlamıştır. Aynen Amerika'da olduğu gibi Avrupalı politikacılar da kültürel sorunlara el atmaya mecbur kalmaktadır. Ailenin rolü, biyoteknolojinin izlemesi gereken yol gibi çok geniş bir yelpazede pek çok sorun gündemdedir. Geleneksel olarak dine karşı Avrupalı umursamazlığıyla övünen Kanada bile şu anda bir Evanjelist olan Stephen Harper tarafından yönetilmektedir.

İnsanların çalıştıkları işe, yaşadıkları topluma yabancılaşmasını önleme amacıyla pek çok Amerikan şirketi çalışanlarının ibadetlerini yerine getirebilmesi için imkan tanır. Çalışanlar hayatlarının büyük kısmını geçirdikleri işyerinde sorumlu oldukları işin anlamlı olmasını giderek daha çok istemektedir. Bu talebi karşılamak için kurumsal şirketler birbiriyle yarışmaktadır. Amerikalı Evanjelistler işlerini de ilahi, dini bir görev olarak algılamaktadır. Dini görev ve anlama yapılan bu vurgu tutkulu kapitalizmin yükselişiyle doğrudan bağlantılıdır. Üst rütbeli askerlerden sonra Amerikan'ın en dindar ikinci elit kesimi, şirket yöneticileridir. Bunun altında yatan neden ise hayatta bir anlam arayışının insanların dışarıdaki yaşamını olduğu kadar işyerindeki ortamını da etkilemesidir. Devlet dairelerinde çalışanların rahatça din hakkında konuşmalarına izin veren yasayı çıkaran Bill Clinton olmuştur.

İnsanların bilgisi arttıkça dinin ortadan kalkacağını savunan görüşün tersini ispatlarcasına Amerika'da din bir kenara atılmaktansa modernitenin sorunlarına çözüm olma yolunda ilerlemekte. Rekabetin ve fırsatların giderek arttığı bir toplumda inançlı olmak illaki değil ama gönenç kazanmak için faydalı bir unsura dönüşmekte. Aynı zamanda toplumun alt kesimlerinin, kapitalist düzende tutunamayanların da medet umduğu sığınacak bir kapı olarak insanlara destek olmakta. Büyük olasılıkla dünyanın geri kalanı da Avrupa modeli yerine Amerikan modelini izleyecektir çünkü gelişmekte olan ülkeler, Avrupa'dakine benzer refah devletleri olamayacak kadar fakirdir. Çin ve Güney Kore gibi zengin olsalar bile kültürel anlamda insanların devletten geçinmesine sıcak bakmayan toplumlar da mevcuttur. Dolayısıyla dine bağlılık hem modernitenin çalkantılarına hem de diğer sosyal güvence sistemlerinin zayıflığına mantıklı bir cevap oluşturabilir.

Günümüzde laik solun en önemli filozoflarından Habermas, sosyalizmin bir zamanlar yaptığı gibi geleneksel dinin de kapitalist tüketimciliğin talepleri karşısında toplumun bunalmasını engelleme rolü üstlenebileceğini dile getirmekte. Post-laik toplumlardan bahseden Habermas hoşgörünün iki taraflı olması gerektiğine dolayısıyla kamusal alanda dindarların laiklere; laiklerin de dindarlara tahammül etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Hangi dinden olursa olsun, insanların birlikte yaşamasını kolaylaştıracak bir değerler sistemi gerekmektedir.

Batı Avrupa'nın Amerika kadar dindarlaşıcağını iddia etmek saçmalık olur ama Amerikan modelinin daha kalıcı olacağını söylemek büyük bir iddia sayılmaz. Çünkü insanlar aynen Amerika'da olduğu gibi Avrupa'da ve bir çok başka ülkede giderek bireyselleşen yaşamda oturmuş ahlaki değerler ve aidiyet arayışı dinin canlanmasına zemin hazırlamaktadır.

Dünyanın İslam ve Hristiyanlık arasında bir "medeniyetler çatışması"nın eşiğinde olduğunu görmezden gelmek mümkün değil. Amerika, İngiliz sömürgesinde olduğu dönemden beri akıl ve din arasındaki bağı sıkılaştırmıştır. Ancak 20.yy'da laik akademisyenlerin üniversiteleri ele geçirmesiyle bu durum değişmiştir. Entellektüel odak 1950'lerde devlet tabanlı teknolojiye, 60'larda karşı kültüre, 80'lerde ise devlet ve piyasa arasındaki ilişkiye yoğunlaşmıştır. Fakat 11 Eylül sonrasında Tanrı ve din entellektüel yaşama geri dönmüş görünmektedir. El Kaide, aydınların mecburen İslam ve genel olarak din konusuna

yeniden ilgi duymalarına yol açmıştır. Sosyal sorunların devlet tarafından değil gönüllü örgütlerce daha iyi çözüleceğini savunan “tutkulu muhafazakarlık” kavramı ortaya çıkmıştır.

20.yy başında laik kesim tarafından cahil oldukları için hor görüldüklerinden içlerine kapanan ve entellektüel ve kültürel alandan çekilen Evanjelistlerin zihninin açılması, Amerikan toplumu için çok önemli bir gelişmedir. II. Dünya savaşı sonrasında işçi sınıfının çoğu gibi Evanjelistler de üniversiteyi keşfetmiş oldu. Hala entellektüel anlamda zayıf olsalar da bu da zamanla değişecek. İçine kapalı cemaatler dışarı açılıp modern dünyanın koşullarıyla karşı karşıya kaldıkça açığa yoğun bir zihinsel enerji çıkmaktadır. Dindar Amerika’daki herşey gibi bunun da dünyaya yansımaları kaçınılmazdır.

AMERİKAN MALİ DİN: PENTEKOSTALİZM

İnancın Amerikanlaştırılmış şekli tüm dünyaya yayılıp misyonerlerin sayısı arttıkça Amerika’da başlayan akımlar da giderek daha çok insana ulaşıyor. Bu arada Amerikan modeli dini ithal eden ülkelerin sayısı da giderek artmakta. Latin Amerika’da ve Güney Kore’de Pentekostalizm akımı hızla yayılmakta. Asırlardır Amerikan dinini şekillendiren serbest piyasanın ve bireysel seçimin kucaklanmasının getirdiği güç Latin Amerika ve Güney Kore’de Hristiyanlığı şekillendiriyor. Nasıl ki Amerika’da Protestanlık modern kurumların oluşumunda önemli bir rol oynadıysa şu anda Pentekostalizm de Güney Kore’de benzer bir görev üstlenip ekonomik gelişmeyi tetikliyor. Guatemala’daki Pentekostalist rahipler, bu din sayesinde başarılı bir sivil toplum için gereken ortamın oluşacağını ve gelişim yanlısı zihniyetin nüfusa yerleşeceğini umuyor; topluma ayık kalmayı ve tutumlu olmayı; resmi görevlilereyse yolsuzluktan vazgeçmeyi öğreterek ülkeyi fakirlikten kurtaracağını düşünüyor.

Pentekostalizm başarısının bir kısmını yerel geleneklere uyum sağlayabilmesine borçlu. Örneğin şeytan çıkarma Brezilya’da geçmişten gelen bir adet. Çok lüks bir mekanda ibadet edenler olduğu gibi atıl bir dükkanda toplanıp dua edenler de mevcut. Anlaşılan bu akımın çekiciliği tamamen Amerikan menşeli oluşunda. Amerikalı eşlenikleri gibi Pentekostal rahipler de megakiliseler kurup girişimci imparatorlukla oluşturma peşinde. Dünyanın pek çok köşesinde verdikleri vaazlarda, hararetli bir şekilde insanlara hayatlarını Tanrı’nın kurallarına göre yaşamaları; hakikati bulmak için İncil’i okumaları; daima mucize kollamaları; herşeyden önemlisi kendilerini dünyanın sonuna hazırlamalarını nasihat etmekte. Ancak bu kadar başarılı olmasının altında yatan şu unsurların karışımından yararlanması: gözü kara bir inanç ve pragmatizm; katıksız duygu ve kendini geliştirme, doğaçlama ve örgütlenme. Adeta Amerikan tarzı din temel öğelerine ayrıştırılmış da küresel piyasaya sürülmüş gibi denebilir. Mümkün olduğunca fazla sayıda insana ulaşıp onların ruhlarını Tanrı’ya kavuşturma niyetiyle herkese kendi dilinde ibadet şansı sunuluyor. Dünyevi başarı ve sınıf atlama konularına yapılan vurgu da tamamen Amerikalı bir özellik. Dini ibadetlerini yerine getiren inançlıların bir şekilde özellikle finansal olarak ödüllendirileceği iddia ediliyor. İnsanlar kazançlarının %10’unu hem bağış hem yatırım olarak kiliseye vermekle yükümlü.

Misyonerler Amerikan fikirlerini ülke dışına yayıp Amerikan tarzı Hristiyanlığı Çin, Kore gibi uzak ülkelere aşıyor, Amerikan üniversiteleri dünyanın her yerinde mantar gibi üüyor. Misyonerler, buldukları yerin yerel bilgisine aşina oldukları için Amerikan diplomatları ve işadamları için de kılavuz oluyorlar. Aynı zamanda hayırsever işadamlarının da katkısı küçümsenemez. Afrika’ya yapılan tıbbi yardım, kuyu projelerinin finansmanını sağlayan işadamlarının birçoğu Amerikalı Evanjelistler. İncil’in müjdesini yaymak için küresel güçleriyle bağlantılarından istifade etmekte. Sadece İsa’yı değil Amerikan tarzı yaşamı da temsil eden bu hayırseverler arasında, atalarının esir gemileriyle ayrılmak zorunda kaldıkları kıtaya lüks jetlerle geri dönüp yardım getiren torunlar da var. Kurdukları kiliseler sadece dini ibadetin yanında eğitimden, sağlığa, ticareti geliştirmeye kadar pek çok görev üstleniyor. Küresel kuruluşlarla da yakın ilişkiler kurmaya başlayan Evanjelistler, dünyanın dört bir yanında, özellikle yoksul ülkelerde yetimhaneler, çiftlikler kuruyor, doğal afetlerde Hristiyan örgütler arasında yardım götürülenlerin başını çekiyor.

AMERİKÂN TAKLİTLERİ

Hırslı din adamları işlerini düzenlemek için gayet başarılı olduğunu ispatlayan Amerikan modelini örnek almakta. Amerikan tarzını benimseyen Hindu rahipler bile bilişim şirketlerinin desteğiyle yeni kurdukları devasa tapınaklarda modern teknolojinin tüm olanaklarından yararlanıyor. Web sitelerinden tutun Amerikan reklam anlayışını uygulamaya başlamış durumda.

Artık aç insanların tapınağa gelmesini beklemek yerine örgütlenerek ihtiyacı olanlara onlar gidiyor hem de yemek taşıyan tırlarında kocaman reklamlarıyla. Böylece Philips gibi büyük firmalardan aldıkları reklamlarla kazanç sağlamış oluyorlar. Budizm ise genelde Amerikan tarzına temkinli yaklaşıp bu modele mesafeli durmakta. Yine de Amerika'da eğitim görmüş Myanmar'la Budist rahipler ülkelerinde okullar, kongre merkezleri için fon toplamada Amerikan kiliselerini örnek alıyor.

Amerikan tarzı girişimci din adamlığını en bariz şekilde taklit edenlerse İslam dünyasında bulunmakta. Ortadoğu ve Asya'da genç nesil dini öncüler sadece şeytanın alametlerini aramaya değil geleneksel dini mesajları modern kitleye uyarlayıp aktarmanın yolları için de Amerika'yı izliyorlar. İslam dünyasının yeni nesil hafızları, hiçbir şey değişmemiş gibi vaazlarına devam eden eski tip hocalardan da modern dünyaya cephe alan köktendincilerden de çok farklı. Vaazları, geleneksel değerlerle sosyal sınıf atlama yollarına odaklı bir Amerikan karması adeta. Takipçilerine İslam olmazsa ticaret kültürünün içinde boğulup gideceklerini, oysa ki İslam'la birlikte talepkar bir dünyada refah bulacaklarını öğütlüyorlar. Örneğin geleneksel imamlardan oldukça farklı bir görüntüye sahip olan, cübbe yerine takım elbise giyen Mısırlı din adamı Emir Halit tamamen Amerikan tarzını yansıtmakta. Bazı Batılılar görünüşünden etkilenip onu İslam dünyasına bir köprü olarak görse de bu ılıman görünen inancın keskin tarafını da gözden kaçırmamak lazım. Bir yandan kadınların çok değerli olduğunu söyleyip göz boyayan Halit, diğer yandan şeriattan yana ve kara çarşaf modasının arkasındaki önemli güçlerden biri. Batı dünyasının kadınları meta olarak kullandığını öne sürerek İslam'ın kadınları örtterek onları kollayıp saygı gösterdiğini iddia etmeye devam ediyor. Endonezya'da Gym Ağa olarak bilinen vaiz ise Kur'an yorumlarını cep telefonlarına mesajla göndermekten, televizyon programlarına kadar teknolojinin tüm imkanlarından yararlanıyor. Sadece Ramazan'da televizyon yayınından elde ettiği kazanç ise saatte 100 bin dolara kadar çıkabiliyor.

Din adamlarının insanların gönlünü, ruhunu kazanmak için attığı sayısız takla, televizyon programlarına çıkmak gibi Amerikan tekniklerini benimsemek dahil, dinin keskin uçlarını köreltecek mi yoksa modern pazarlama teknikleri daha fazla mı sivrileştirilecek? İslam ve Hristiyan din adamları insanların kendi kendilerine yardım etmesi ve manevi açıdan gelişmesi konularında ortak bir zemin bulabilecek mi yoksa bazen Amerika'da Hristiyanlığın başına geldiği gibi zıt kutuplara mı çekilecek bunu zaman gösterecek.

Seçme hakkı ve rekabetin hakim olduğu bir din ortamına sahip olan Amerika, genel olarak dünyanın askeri ve kültürel egemeni olarak görülüyor. Dünya dinlerinin giderek Amerikanlaşan bir ortamda değişimin nasıl üstesinden gelecekleri belirsiz. Ancak korkutucu olan şu ki; özellikle geleneksel toplumlarda pek çok insan için din yaşamın ayrılmaz bir parçası. İnançlarını hayatın kargaşasına ve yine Amerika kaynaklı, acımasız Batılı hengameye bir çözüm olarak görüyor. Küreselleşme sadece Amerika'nın Tanrı'sını ihraç etmesine yardımcı olmakla kalmıyor; yarattığı güvensizliğe tepki olarak çoğu insanı dini inançlarına itiyor.

AMERİKÂNLAŞMA

Gelişmekte olan ülkeler ve Avrupalı çokuluslu şirketler dünya ticaretinden pay alsın da küreselleşme deyince insanların aklına ilk gelen Amerika olmakta. Günümüzde ticari bir dev, askeri bir canavar ve kültürel bir dinamo olan Amerika, gücüne güvenerek aynı zamanda dünyanın yargı ve polisi görevini de üstlenmiş durumdadır. Küresel kanunları belirleyip kuralları çiğneyenleri cezalandırmakta. 150 ülkede bulunan askeri üsleriyle bir savaş makinesi konumunda yedi cihana hakim. Örneğin uluslararası

kamuoyunun karşı çıkması Amerikan ordusunun Irak işgaline engel olamadı. Dünya Ticaret Bankası ve IMF üzerinde de muazzam bir etkiye sahip. Son yaşanan ekonomik kriz sonrasında bile küreselleşme taraftarları Washington konsensüsünün çığırtañlığını yaptılar. Küreselleşme karşıtlarına göreyse küreselleşme ve Amerikanlaşma arasında belirgin bir fark yok.

Günümüz kapitalizminin iyi kötü yanlarının tam olarak simgesi sayılan Amerika kapitalizmin en ileri düzeyinin süregeldiği bir merkez. Ancak kapitalizmi sadece somut ürünler olarak değil soyut ürünler olarak da görmek gerek. Çünkü yüzyıl önceki gibi demiryolu, petrol ve demir-çelik kuruluşlarının sermaye patronlarının yerine artık çok daha hafif bir ekonomi revaçta. Yaşadığımız bilişim çağında bilgi ve görüntü çok önemli bir yer tutuyor. Amerika'nın en büyük şirketleri de bilişim dünyasından. Microsoft, Apple, Google, Oracle, Dell. Silikon Vadisi ve Hollywood diğer ülkelerin çoğunun imrendiği ve taklit ettiği yeniliklere imza atmakta. Coca-Cola ve Nike gibi eski markalar da aslında sadece ürün değil bir yaşam tarzı pazarlayıp satmakta. Amerika'nın eğlence ve bilgi yaratması geleneksel toplumlar için büyük sorun teşkil ediyor. Havacılık sektöründen sonra Amerikan'ın en büyük ikinci ihracatçısı olan film sektörü Amerikan tarzı yaşamı pohpohlayarak en büyük hasılatı diğer ülkelerden elde etmekte. Tüketim malları satan Amerikan şirketleri ise küresel müşterilerini ürünleriyle kimlikleri özdeşleştirdikleri dayanılmaz derecede cıfcaflı reklamlarla cezbetmekte. Örneğin; McDonalds'ın mutlu çocukları; Revlon kozmetik markasının kendine güvenli kadınları; Marlboro'nun haşin kovboyları gibi. Bu sürekli yeniden tasarlanan Amerikan görüntüler uydular ve internet aracılığıyla dünyanın her yerine ulaşmakta. Hollywood filmlerinin iyi yanı kişisel özgürlüklerin erdemini yüceltmesi en kötü yanı ise dizginlenmemiş hayvani dürtüleri göklere çıkarması. Ancak tüm bunların yansıttığı dünya görüşü geleneksel toplumlarca rencide edici ve aşağılık olarak algılanmakta. Ham şiddet, kadın cinselliğinin istismarı medya odaklı bir ortamda yetişmemiş insanlara iğrenç gelmekte.

Tüketim malları üreten şirketler de bireysel bağımsızlığı övmekte. Adeta dünyanın sorunlarından ürünlerini kullanarak kurtulunacağını ileri sürmekte. Muhafazakar insanlar için Amerikan tarzı kapitalizm toplumu çökertmekte çünkü dünyayı hızlandırdığından geleneksel toplumun özünü oluşturan zamana ve mekana saygıyı yoketmekte. Bilgeliđi ve oturmuş değerleri hor görmekte; yaşlılara saygı göstermeyi unutturup sadece genç ve güzel olanı yüceltmekte. Zamanı hiçe saydığı gibi mekana da saldıran Amerikan kapitalizmi dahilinde tüm dünyada alışveriş merkezleri, oteller birbirine benziyor. Gelişmekte olan ülkeler Amerikan gökdelenlerini taklit etmekle kalmayıp güvenli siteler inşa ediyor, üstelik isimleri bile Amerikan özentisi. Tüm ofisler klimalı ve Hindistan ve Çin'in başarılı şirketlerinde aynen Amerika'da olduğu gibi bina içine klimalı parklar yapılıyor. Toplumların üst kesimleri yaşamlarını adeta Amerika'daymış gibi sürdürmekte.

Gelişmekte olan dünyada iktidara gelen Batılılaşmış elitler yerli eliti bir kenara itip yerlerine geçiyor. Şirketlerin yönetiminde, Amerikan tarzı işletme okullarında yetişen işadamları hakim. Yerel adetler ve mecburiyetlerin yerini küresel tedarik zincirleri gibi kavramlar almakta.

Hızlı Amerikanlaşma, İslam dünyasının kutsal şehirlerini bile yeniden şekillendirmiş bulunuyor. Medine'nin eski muhteşem mimarisinin yerine artık sadece vitrinler göze çarpıyor. Geleneksel dükkanların yerini, neon ışıklı menüleriyle Amerikan tarzı restoranlar, kafeteryalar, plastik çatal bıçakla yemek yenen self-servis lokantalar almış durumda. Araplar, petrol parasıyla heryere klima taktırıp Hac görevini bile gayet rahat ve lüks içinde tamamlama imkanı sunuyor.

Çoğu zaman istemli olmasa da genelde geleneğe hakaret aynı zamanda dine hakaret oluyor. Batılı şirketlerin tüketim ve kişisel özerkliğe yaptığı vurgu çok kişinin tepesini arttırıyor. Amerikan filmlerinde din adamlarını ucube gibi göstermesi Amerikalı muhafazkarlar tarafından hoş karşılanmasa da fazla ses çıkarmıyorlar ama Müslümanlar bunu dine doğrudan saygısızlık olarak algılıyor. Öte yandan porno endüstrisi internet sayesinde almış başını gidiyor. Gelenekselciler açısından Amerikan kapitalizminin en büyük sorunu baştan çıkarıcı olması. Esasında Amerikan tarzı tüketimin cazibesini görmezden gelmek mümkün. Sonuçta bu ürünlerin ilham verici olmaktan çok uzak basit şeyler olduğu ortada. Buna rağmen

bu son derece adi, kalitesiz zevksizlik özellikle gençlere çok çekici geliyor. Hollywood filmleri tüm dünyada gişe rekorları kırıyor. Aydınlar ve sakallı patrikler ortalama bir Amerikan süpermarketine bakıp sadece yozlaşma ve çöküş görse de envai çeşit gıda, her türlü ilaç ve alet edavatın birarada bulunmasını geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan insanların çoğu bir mucize olarak nitendiriyor.

KAPİTALİZME KARŞI DİN

Modern düşünce tarihi, iki asırı aşkın süredir belirgin bir biçimde kapitalizmi eleştirmektedir. Farklı görüşlerin kapitalizme yönelttiği eleştiriler öyle ya da böyle birbirine benzer. Kadim bağları kopartıp herşeyi nakit ilişkisine indirgemiş olduğuna dair toplumcu görüş; siyasal ve sosyal eşitsizliği yaygınlaştırıp yoldaşları rakiplere çevirdiğini ileri süren eşitlikçi görüş ve kapitalizmin kahramanlık değerlerini ve bilgeliğin erdemlerini dışlayıp maddi başarının adiliğini teşvik ettiğini savunan ahlakçı görüş tartışmalarına uzun zamandır dini de dahil etmiştir. Katolik kilisesi bir zamanlar faizi yasaklamıştır. İslamın birçok şeklinde ise faiz hala yasaktır. Kapitalizme karşı dinsel muhalefet geçen yüzyıllarda daha da sertleşti. Katolikler “sözleşme” mantığının karşılıklı yükümlülük ahlakını bozmasından endişe duymakta; Liberal Protestanlar hem kiliseyi hem devleti piyasanın adaletsizliklerini düzeltmeye yönelik adımlar atmaya zorlamaktadır. Rusya, Latin Amerika kapitalizme karşı kendilerine has tavırlarını almış bulunmaktadır.

Hristiyanlık hala kapitlist modernizme karşı acımasız eleştiriler yağdırmaktadır. Hatta Papa II.Paul, tüketimin, maddiyatçılığın derin bir doyumsuzluk yarattığını ve tüketicilerin iştahı arttıkça içlerindeki manevi heveslerin köreldiğini savunmuştu. Ortodoks kilisenin görüşleri de pek farklı sayılmaz. Liberal kültürün bireysel haklar ve dizginlenemeyen tüketimle medeniyetin altını oyduğunu ileri sürer. İngiliz din adamları, cemaatlerine verdikleri vaazlarda durmadan İsa'nın açgözlülük ve servet tutkusunu acımasızca eleştirdiğini dile getirmektedir. Organik çiftçiliğe duyduğu tutkuyla bilinen Prens Charles kapitalizme yöneltilen İslamcı eleştirilerden yana çıkmış hatta İslam'da birlik kavramından önemli şeyler öğrenebileceğimizi söylemiştir.

Bununla beraber kapitalizme karşı dini muhalefet giderek azalmaktadır. Hristiyan Aleminde kapitalizme karşı tutumları yeniden belirleyen üç gelişmeden bahsedilebilir.

1. Başta Avrupa'da olmak üzere Hristiyan aleminde kapitalizm karşıtlığı gittikçe laikleşmektedir. Artık eleştiri yapanların başını rahipler değil akademisyenler çekmektedir. Eskimiş dini tartışmalar sosyoloji ve siyaset bilimi diliyle üniversite kitaplarında tekrar edilmektedir. Avrupalıların yarısı tüketimciliğin ve ticari tutumun yaşam tarzını tehdit ettiğini ve *fast food* 'un kötüye doğru bir değişim olduğunu düşünmektedir. Wall Street borsasının 2008'de çökmesinden zevk duyanlar Avrupa'da çoğunluktadır. Fransızlar'ın en Amerikalısı sayılabilecek Sarkozy bile “kendi kendini denetim”, “bırakın yapsınlar” mantığı; piyasa her zaman haklıdır dönemi sona ermiştir” diyerek bu durumdan keyif aldığını gizlememiştir.
2. Kapitalizm ve dine yönelik küresel tutumu biçimlendiren bir diğer kuvvet de insanların dini kapitalizmin düşmanı olarak değil dengeleyicisi olarak görmeye başlamasıdır. Kapitalizm tüketimi teşvik eden, gelenekleri görmezden gelen, yıpratıcı bir şey olabileceği gibi insanlar çok iyi kazançlar sağlayan bir düzen olduğundan insanlar kapitalizmin meyvesini yiyip dikenlerinden korunma yolu olarak da dine sarılmaktadır.
3. Dindarların çoğu kapitalizmi toptan reddetmekten vazgeçmiş, daha farklı bir anlayış benimsemiştir. Bir zamanlar Hristiyan Sosyalizmini savunanlar şimdi çevrecilik, adil ticaret ve borçların affedilmesi konularıyla uğraşmaktadır. Yaradılışı koruma modası, tüm dinleri sarsmaktadır. Dindarlar her yerde kısıtlı kaynakların sınırsızca kullanılmasına dayalı ekonomik sistemi sorgulamaktadır. Eskiden beri birbirinden pek hazetmeyen çeşitli inanç gruplarıyla sosyal aktivistler küresel yoksulluk, çevre sorunu ve sağlık konularında benzer görüşleri

paylaştıklarından artık beraber hareket edebilmektedir. 1999 Köln G8 Zirvesi bu açıdan din ve küreselleşmenin ilişkisini pekiştiren bir dönüm noktası olmuştur.

Amerikan tarzı tüketime karşı asıl dinsel tepki Asya'dan gelmektedir. Hristiyan olmayanlar için küreselleşme furyası çifte tehdit oluşturur. Onlar için sadece servet hırsının kapılarına dayanmış olması değil bunun Hristiyan kökenli olması da önemlidir. Asyalı liderler Amerikan kapitalizmini ehlilleştirmeye çalışırken kültürel olarak sempatikleştirmeye çalışırken dinden yararlanmışlardır. Örneğin modern Singapur'un mimarı Lee Kuan Yew, Konfüçyus öğretisinin toplumsal uyumu sağladığını ileri sürerek bundan vazgeçmeden ekonominin çabucak gelişmesine yolaçmıştır. Şu anda Çin de topluma zorla kabul ettirmeye çalışsa da benzer bir süreçten geçmektedir. Din vahşi Amerikan materyalizminin yatıştırıcısı rolünü oynamaktadır. Hindistan'da da aynısı çoktandır uygulanmaktadır. Nehru Hint sosyalizminin laik yanını; Gandhi de dini ve ahlaki yanını temsil etmektedir. Gandhi yerli malına önem vermiş, kendi kendine yetebilmenin üzerinde durarak kapitalist medeniyete telim olmayı reddetmiştir. Bugünkü Hindutva hareketi kapitalizmin Hindu özellikler taşıyan bir versiyonunu oluşturmaya çalışmaktadır. Hindu milliyetçileri yükselen orta sınıfa cazip gelmekten memnun; Hindistan'ın Batı'dan farklı bir yer olduğuna dolayısıyla kapitalizmin yerel koşullara uyarlanıp geliştirilebileceğine inanmaktadır. Hintli siyasetçiler Batılı kapitalizmin iki boyutlu olduğunu ancak Hindutva kapitalizminin dengeli, saygılı ve manevi yönü ağır basan üç boyutlu bir versiyonunu yaratacaklarını iddiasındadır.

Müslümanların Kızgınlığının Gareze Dönüşümü

Amerikan tarzı kapitalizme karşı muhalefette hiç ödün vermeyen Ortadoğu'dur. Arap Dünyası'nın çoğu kapitalizmi büyük bir tehdit olarak algılar. Giderek ilerleyen bu tehdide karşı dine daha çok sığınır. Gelenekçilere göre İslamın güzelliği kapitalizm fırtınasına karşı bir sığınak oluşturması ve kapitalist canavarın temsil ettiği herşeyi acımasızca eleştirmesidir. Hazreti Muhammed'in de bir ticaret adamı olduğunu öne süren televizyonlardan İslam dinini yaymaya çalışanlara ve kültürlerinin ticaretteki öncü rolünü vurgulayan İslam tarihçileri olmasına karşın gelenekçiler kapitalizmi Batılı bir araç olarak görür. Mısır'da başlayan Müslüman kardeşliği hareketi Kuran'ı anayasa, Allah'ı ulaşılacak hedef ve uğruna ölmeyi de en yüce arzu sayar ve toplumun İslamlaştırılmasıyla Batı kapitalizmine karşı mücadele edilebileceğini savunur. Kapitalizmi Batı'dan bulaşan veba ve Batılılaşmayı da zehirlenme olarak gören İslam düşünürü Celal El Ahmet'ten etkilenenlerin başında Humeyni gelmiştir.

Radikal İslam'ın Marx'ı sayılabilecek Seyit Kutb hem İslam eğitimi hem de Batılı laik bir eğitim görmüştür. Müslüman Kardeşliği'ne üye olduğu bilinmektedir. Ayrıca El Kaide'nin manevi babası olduğunu iddia edenler vardır. 1948-50 yılları arasında Mısır hükümetince eğitim sistemini incelemek üzere Amerika'ya gönderildiğinde Amerika eleştirilerini kaleme almıştır. Radikal İslam'a sağladığı en önemli üç unsur şunlardır: İlki, Müslüman devlet yöneticileri arasında inananlar ve inançsızlar olarak ayırım yapmasıydı. O zamana kadar kendine Müslüman diyen ve namaz kılan herkesin Müslüman olduğu varsayılıyordu. Oysa Kutb, Naser gibi Arap liderlerin çoğunun aslında imansız olduğunu dolayısıyla görevlerine son verilmesi gerektiğini öne sürdü. İkincisi, İslamın moderniteyle uzlaşabilmesinin tek yolunun dinle devlet işlerinin ayrılması değil, İslam'ın gücünün yeniden laik alana dahil edilmesi olduğuna dikkat çekmesidir. Üçüncüsü ise bozulmaya uğramış olan Batı medeniyetini idama mahkum edilmesi gerektiğini ilan etmesidir. Dolayısıyla Kutb'un İslam anlayışı herşeyden öte Batı'ya karşı bir tepkidir. Onun görüşlerini benimseyen İslamcılara göre İslam, Batı'nın karşı tezidir ve eşitlikçi yerine hiyerarşik; bireyselci değil cemaatçi; yozlaşmış değil dindar, ruhsuz değil özenli, ahlaksız değil ilkelidir.

İslamcılar aynı anda iki farklı dünyada yaşar gibidir. Tasavvur ettikleri dünyada İslam saf halde; Arap kültürü muhteşemdir. Etraflarındaki gerçek dünyada ise Arap ülkeleri çökmüştür ve Müslümanların çoğu yoksulluk içinde sefil kenar mahallelerde yaşamaktadır. Pekçok Arap milliyetçisi, Arap kültürünün tüm etnik topluluklar üzerinde baskın olacağını hayal etmiş, binlerce yıl sürecek halifeliği arzulamıştır. Benazir Butto, İslam dünyasının Amerikan popüler kültürünün abartılı cinselliğine tepkili olduğunu bu yüzden de

Amerikan toplumunu ahlaksız olarak nitelendirdiğine dikkat çekmiştir. Halen Müslüman ülkelerde, radikaller kadar orta karar Müslümanlar da Batı'ya en çok kızmalarının nedeni olarak cinsel ve kültürel hafifmeşrepliği gösterir. Yine de Batı'dan hazetmeyenlerin çoğu Batılı kültürel öğelerin cazibesine yenik düşmekte. Örneğin Avrupa'da kot giyip beyzbol şapkasıyla dolaşan yabancılaşmış Arap gençlerin bir yandan da İslam'ın en saf haliyle, uygar dünyayı yöneteceği günlerin hayalini kurmaları oldukça tuhaf bir durumdur.

İslam politikası hakkında çok önemli çalışmalar yapmış bulunan Sosyal Bilimler Profesörü Olivier Roy'un ifadesine göre radikal İslam yalnızca "ötekenden nefret" etmeyi temsil etmekle kalmaz ayrıca "kendinden ve özündeki arzulardan nefret" etmeyi de temsil eder. Bu açıdan bakıldığında Bin Ladin ailesinin tutumlarındaki çelişkiyi anlamak da mümkün olabilir. Bin Ladin hanedanının ikinci kuşağı genel olarak modernizm ve Amerikan kültürüne çılıncasına hayranlık duymaktadır. Genç bin Ladinler, Batı filmlerini izlemekte, pop müziğine bayılmaktadır. Babaları okuma yazması olmayan bir Yemenlidir ve 54 çocuğunun neredeyse yarısı ABD'de eğitim görmüştür. Ailenin Mekke'nin modernleştirilmesinde de büyük rolü vardır. Geniş yollar, büyük oteller, lüks restoranlar inşa etmiş, Amerikan menşeli bir şirketle birlikte kutsal alanlara klima takmışlardır. Büyük kardeşlerden biri teknolojiyi kucaklamış, uçaklara merak salıp sonunda Florida'da yere çakılıp ölmüştür. Başka bir tanesi ise İridium adlı önde gelen bir uydu telefonu şirketinin en büyük hissedarıdır. Fakat ailenin tüm üyeleri Amerika'ya bu kadar tutkun değildir. Kardeşlerin en ünlüsü olan Usame ailesinin Amerikanlaşmasından çok rahatsız olup bunu kültürel yozlaşma olarak algıladı. Buna tepki olarak İslam'ın en katı şeklini benimsedi. 70'lerde Cidde'de üniversitede okurken Kutb'un Amerika karşıtı fikirlerinden etkilenecek soydaşı Suudilerin Amerika tarafından dinlerine yabancılaştırıldığından yakınmaya başladı. Amerikanlaşma ve İslam'daki bozulma arasındaki ilişki üzerine saplantılı biçimde odaklandı. Yahudi ve Hristiyanların ordularıyla değil ama baştan çıkarıcı rahat hayat, adi zevkler ve maddiyatçı değerleriyle Arap ulusunu işgal ettiğini ve kendilerinin de karşı koymadan hiçbir şey yapmadan öylece durduğunu ileri sürdü. Bunun nedeni olarak da yüreklerindeki "Allah adına ölme arzusunu" kaybetmiş olmalarını gösterdi.

Usame bin Ladin'in tipik bir Müslüman olduğunu söylemek kesinlikle doğru değildir ama İslami coşku, çoğunlukla Batılılaşma karşıtlığıyla bağlantılı olmuştur. Batıya duyulan nefret ve dine bağlılık, radikal İslam çevrelerinde ortak duygulardır. Aynı şekilde Taliban'ın da ülkesini laiklik ve Batı etkisinden kurtarma isteği barizdir. Saç kesimlerinin bile Batılı tarzda olması yasaklanmış, kadınlar sırf iş hayatından uzaklaştırılmakla kalmamış kamusal alana çıkmaktan da mahrum edilmiştir. Müzik çalmak, top oynamak hatta uçurtma uçurmak bile yasaklandı. Şeriat kanunu yeniden kabul edilerek zina yapanlar taşlanarak, alkol içenler kırbaçlanarak cezalandırılırken eşcinseller gaddarca idam edildi. İslamcılarının en büyük öfkeyi beslediği Amerika ise tam anlamıyla hışma uğradı. Bin Ladin Amerikan kültürünün dokunduğu herşeyi yozlaştırıp mahvettiği iddiasıyla ABD'yi Allah'ın düşmanı ilan etti. Amerikalıların silahlarıyla İslam alemine boyun eğdirdiğini, popüler kültürüyle de zehirlediğini öne sürdü. Amerikan kapitalizmini toptan reddettiğini göstermek için Amerika'nın dünya ticaretinin hakimi oluşunun sembolü olan İkiz Kulelerin yıkılması kadar temsili başka bir seçim olamazdı. Fakat 11 Eylül ve İslamcı köktendencilik sadece modern dünyanın reddi değil modern teknolojiye aşına olanların eleştirel bir yorumuydu. El Kaide saldırıyı düzenlemek için Boeing jetleri ve modern dünyada eğitim görmüş takipçilerini kullandı. Mesajlarını internet aracılığıyla tün dünyaya yayınladı. Bu durum bir kuşak önce Humeyni'nin yasaklı olduğu ülkesine giremediğinden İran Devrimini gerçekleştirmek için kaset doldurması ve İran halkına dağıtılmasını sağlayarak insanları kıskırtmasına benzerlik göstermektedir. Bin Ladin'in kendisi de üniversitede ekonomi ve işletme okumuştur. Usame bin Ladin birçok açıdan "sanal bir örgüt"ün başında bulunan girişimci bir teröristtir. 11 Eylül saldırısında kullandığı insanlar da kendisi gibi modern okullarda eğitim görmüş insanlardı, üstelik stiriptiz kulüplerinin ve erotik dükkanların müdavimiydiler.

Terör uzmanları El Kaide'nin felaket senaryoları planlamaktan çok bayilik verircesine aynı markayı taşıyan hareketlere ilham ve finansal kaynak veren bir örgüt olduğu kanısında. Batı ilerlemesine İslam

tepkisinin bu olayla bittiğini düşünmek oldukça iyimser bir yaklaşımdır. Küreselleşmenin ve teknolojinin ilerleyen yıllarda daha da hız kazanacağı düşünüldüğünde bundan mutsuz olan insanların tepkisel olarak dine sığınmanın yanında kendi inançlarını yaymak için ihtiyaçları olan araçlara ve kapitalist mekanizmaya saldırmalarına yarayacak teknolojilerle donatılacakları da gözden kaçırılmamalıdır.

ÖLÜMCÜL İKİLEM

Amerika'nın hem popüler kültür hem de dini açıdan başarısı serbest piyasaya olan bağlılığından gelmektedir. Sonuçta her ikisi de farklı şekillerde Amerikan karşıtlığı yaratmaktadır. Avrupalı liberallere sorarsanız Amerikan dindarlığı aptallığın ta kendisidir. Dahası Avrupalılar Amerika'nın tehlikeli derecede dindar olduğunu düşünmektedir. Fakat kültürel muhafazakarlar da tam tersi nedenlerle Amerika'dan haz etmez. Amerika'nın yerleşik değerlerin düşmanı, popüler kültürü delip geçen bir darpcı olduğu görüşündedir.

Bütün bunlar Amerikan karşıtlığıyla mücadeleyi olağanüstü şekilde zorlaştırmaktadır. Endişeler birbirinden bu kadar farklıken Amerika'nın özgürlüğüne mi yoksa geleneksel değerlerin yurdu olduğuna mı vurgu yapmak gerekir? Diğer yandan din ve kapitalizmin birlikteliği Amerika'yı inanılmaz biçimde çekici kılmaktadır. Amerikan kültürüne karşı uzun süredir hakim olan bu ikilem, küreselleşmeye devam etmektedir.

DİN SAVAŞLARI

Din savaşları, insanların inançlarını ele geçirme mücadelesinden, kültür savaşlarına, terörizmden şiddete kadar farklı şekillerde yaygınlaşmakta. Din savaşını kimin kazanmakta olduğunu sormak her iki tarafı da sinirlendirir. Bu sorunun can alıcı yanı olan onlar-bizler varsayımı dikkat dağıtıcıdır. Madem ki Müslümanlar ve Hristiyanlar İbrahim'in oğulları olduklarını kabul edip Hakikatin iki farklı versiyonu olan inançları izliyorlar, birlikte kafirleri imana döndürerek her iki tarafın da kazanması mümkün değil midir? Kuran, Hristiyan ve Musevilerden, Kutsal kitap halkları olarak saygıyla bahseder. Üstelik 'dinler arasında bunca rekabet var da mezhepler arasında da yok mu?' diyerek yapılan itirazlar ikna edici değildir. Çünkü inananlar muhakkak çok ciddi bir rekabet içindeymişçesine davranır. Farklı dinlere mensup kişiler arasında insanların ruhuna işleyip onları dinlerine kazandırmak için bir savaş süregelmektedir. Yahudiler kendilerini seçilmiş ırk olarak görüp Museviliğin de sadece kendilerine gönderilmiş olduğunu düşünerek inananların sayısını arttırmaya niyetli değildir ancak Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında birbirini kafir diye niteleyenler bile vardır. Fakat anlaşmazlıkları ne olursa olsun Müslümanlar ve Hristiyanlar inançlarını kutsal kitaplara dayandıran ve onlara göre yaşayan insanlardır.

Yıllarını kutsal kitapları incelemeye veren din alimleri bile hala anlam belirsizlikleri, imalar ve üstü kapalı atıflar üzerine tartışadursun Hristiyanlık da İslam da radyo, televizyon vb. modern tekniklerden yararlanarak yeryüzüne yayılmaya devam etmektedir. Bu yönden, iki din de teknolojiye nasıl yararlanacağını gayet iyi öğrenmiş görünmektedir ancak aralarındaki diğer bir benzerlik çok üzüntü vericidir. Çünkü, belli ki kutsal kitapların gerçekten ne anlattığını çok az insan kavrayabilmektedir. Bu iki din için de geçerlidir. Amerika'da insanların İncil bilgisi berbatır. İslam aleminde ise durum daha vahimdir. Kuran'ın Arapça geldiği ve dolayısıyla doğru tercümesinin mümkün olmadığı görüşü hakim olduğundan insanlar ne dediğini anlamadan hatim indirir ya da ezberler. Üstelik eski dilde ve kafiyeli olduğundan okunması çok hoş duyulsa da ana dili Arapça olan tahsil görmüş kişiler bile anlamakta zorlanır. Ayrıca Müslümanların sadece %20'sinin anadili Arapçadır. Araplar arasında da okuma yazma oranı çok düşüktür. Örneğin %40'ı Arapça okuyup yazmayı bilmez.

Demek ki hemen hemen iki dinin takipçileri de benzer zorluklar ve imkanlara sahiptir. Aralarındaki fark bu engelleri nasıl aştıklarıdır. Hristiyanlar için İncil'in yayılması aşağıdan yukarıya gerçekleşir. Dünyanın dört bir köşesinde kurulan merkezler, girişimcilerin yeni icatlarıyla küresel bir ağ oluşturulmuştur.

Üstelik tüm insanoğluna müjdeyi götürme niyetiyle hareket eden misyonerlerde artık sadece Beyaz Batılılar değil her ırktan insanlardır ve her dile çevrilen İncil giderek yaygınlaşmaktadır. Kuran da küresel çapta yayılmaktadır. Ancak bunu haksız yere tek bir politik güce borçludur. Suudi Arabistan petrolden kazandığı paranın bir kısmını Kuran'ın yaygınlaştırılmasına ayırmaktadır. Suudiler, dünyadaki Müslüman nüfusun yalnızca %2'sini oluşturur. Suudi elçilikleri kendi devletlerinin İslam versiyonunu yaymaya çabalamaktadır. Kendilerini bir anlamda İslam aleminin Vatikanı gibi görmektedirler. Arabistan'da kraliyet ailesi, milyarderler veya yardım kuruluşları sayesinde yılda 30 milyon Kuran dağıtılmaktadır. Suudiler tarafından finanse edilen ve 55 ülkede bulunan Dünya Müslüman Gençler Vakfı, İslam ideallerini ve kutsal metinleri yaymakla görevlidir. Suudi rejimi sadece Kuran bastırıp yaymakla kalmaz, ülkenin katı İslam anlayışını temsil eden Vahabizmi yaygınlaştırmak için farklı eserler de yayınlayıp dağıtır. Kuran her ne kadar Tevrat ve İncil'in de Allah'ın vahiyleri olduğunu yazıyor olsa da Vahabiler Muhammed'in son peygamber olduğunu dolayısıyla Hristiyanlık ve Museviliğin geçerliliğini yitirmiş olduğu iddiasındadır.

11 Eylül'den sonra Müslüman derneklere yapılan bağışlarda azalma görülmüştür. Amerikan'ın başlattığı "teröre karşı savaş" işleri zorlaştırmıştır ama artan güvenlik önlemlerine rağmen Kuran'ın Hristiyan aleminde dağıtılması, İncil'in İslam aleminde dağıtılmasına kıyasla daha kolaydır. Hristiyan Evanjelistler bunun eşitliksizlik yarattığından yakınmaktadır. Müslümanlar Hristiyan topraklarında camiler inşa edebilirken İncil'in Arabistan ve İran'da dağıtımını engellenmektedir. Yine de uzun vadede Batı'nın açık ve serbest din piyasası yeniliklere önyak olmakta; oysa İslam aleminin kapalı piyasası ise ağır bir muhafazakarlığı teşvik etmektedir. Kuran'ın modern yorumlamaları popülerlik kazanmış olsa bile İslam dünyasında yasaklanmaya devam etmektedir.

Öte yandan Müslümanlar arasında Kuran-ı Kerim'in tercümesiyle ilgili hararetli ihtilaflar yaşanırken İncil'in avantajı, kutsal kitabın tercüme edilmesiyle ilgili hiçbir karşıt görüş bulunmayışıdır. Üstelik hristiyanlar kutsal kitaplarını ticari bir metaya dönüştürmekten de çekinmezler. Ancak Müslümanlar da batıların sandığı kadar ticarileştirmeye uzak değildir. Kuran kitapları ve Kuran kayıtları giderek yaygınlaşmaktadır. Farkı, bunun devlet kontrolünde resmi onaylı vakıflarca özel izinlerle yapılması, özel İslam yayınevlerinin henüz küçük çaplı ve gelişmemiş olmasıdır. İncil'in bir diğer avantajı, dünyanın en zengin ve güçlü ülkesinde kendilerini Hristiyanlığı yaymakla görevli addeden Evanjelistlerin daha fazla servet ve refah sahibi oluşu ve dolayısıyla misyonerlerin ve bu hedefe odaklı medya kuruluşlarının sayısının fazla olmasıdır. Öte yandan Kuran'ın merkezi göreceli olarak daha yoksuldur. Ekonomik gelişimin yetersizliği, teknoloji ve eğitimde de geri kalmışlığın da olumsuz etkisi bulunmaktadır. Batı dünyasında din ve vicdan özgürlüğünün Amerika'da anayasa tarafından garanti altına alınmış olması, Avrupa'da ise din zulümüne karşı asırlardır gelişmiş olan tiksinti nedeniyle sağlamlaşması da ayrı bir avantajdır. Çünkü İslam'ın anayurdu otoriter bir rejimle yönetilmektedir. Vahabi ruhban sınıfı ile kraliyet ailesi halen içiçe geçmiş durumdadır. Okul kitaplarına kadar herşey onlar tarafından belirlenmektedir.

İslam ülkeleri ciddi anlamda Müslümanlık pek çok Hristiyan ülke için aynı oranda Hristiyan oldukları söylenemez. Endonezya'nın %99'u; Mısır'ın %98'i; Türkiye'nin %86'sı dinin günlük hayatlarında çok önemli rolü olduğunu söylemektedir. Bu insanların kendilerinde en çok beğendikleri ortak yön ise inançlı oluşlarıdır. Bu sayılar Amerika'ya kıyasla daha yüksektir. Avrupa'da müslümanların ve camilerin sayısı giderek artmaktadır. Müslümanlar ülke nüfusunun %3'ünü oluşturduğu halde, İngiltere'de her hafta camiye gidenlerin sayısı, her Pazar kilise ayinine katılanların sayısına yetişmek üzeredir. Fransa'da %10 olan Müslüman oranının 2040 civarında %25'e çıkması beklenmektedir. Müslüman nüfusun artması kaçınılmazdır. Birçok Avrupa ülkesi için bu durum geçerlidir.

Ayrıca İslam siyasi anlamda da güç kazanmıştır. 70'lerde Ortadoğu'da artan laik Arap milliyetçiliğinin modası çoktan geçmiştir. İran 1979'dan beri militan bir İslam rejimiyle mollalarca yönetilmektedir. İslami eğilimli partiler, Arap dünyasında katıldıkları her seçimi kazanmaktadır. Filistin'deki seçimlerde Hamas büyük bir zafer kazanmıştır. Türkiye dindarlığın yayılmasını teşvik eden İslami bir parti tarafından

yönetilmektedir. Irak, Afganistan, Pakistan ve birçok eski Sovyet ülkesinde İslam nüfuza sahip bir siyasi güçtür. Müslümanlar Avrupa'da da politik güç elde etmeye başlamışlardır.

İslam içindeki mezhep ve inanç ayrılıkları başta Şiiler ve Sunniler olmak üzere modernlikle olan sorunlarını da pekiştirmektedir. İran'ın Şii radikalleriyle Sunni El Kaide radikalleri birbirinden öğrenir. Yeni din savaşlarının, Ortaçağda Avrupa'da yaşanan din savaşlarına benzer şekilde Müslüman dünyasında Şiilerle Sunniler arasında yaşanacağına dair endişe duyulmaktadır. Ayrıca radikal İslam ve Hristiyan Amerika arasında İsrail nedenli bir savaş çıkma olasılığına dair yorumlar da mevcuttur. Dini terör çağında yaşadığımız terörist saldırılar bunun göstergesi olarak okunabilir. Pakistan ve Hindistan'ı veya İran ve Amerika'yı kapsayan nükleer savaş üzerine şekillenen ya da bombalamalara dayanan kabus senaryoları çok korkutucudur. İnsanlar bu olasılıklardan korkmakta haklıdır ancak günümüzün din savaşları devlet güdümlü olmak yerine daha çok aşağıdan yukarıya meselelerdir ve çoğu anlaşmazlıkta asıl silah seçim sandıklarıdır. Yeni din savaşlarıyla başedebilmek için Batı'nın özellikle Amerika'nın şimdiye kadar gösterdiğinden çok daha özenli ve kapsamlı bir ustalık gerektirmektedir.

Batı Afrika'dan Filipinlere uzanan 10. Paralel boyunca sıralanan İslam ülkelerinde istikrarsızlık hakimdir ve nüfus, kaynakların yetmesine imkan vermeyecek kadar hızla artmaktadır. Farklı şekillerde de olsa radikal İslam İran, Suudi Arabistan ve Pakistan'da önemli role sahiptir. Usame bin Ladin dahil pek çok radikal Müslümanın amacı Arabistan'ı yolsuzluk yapan emirlerden kurtarmaktır. Mekke Medine'nin dünyanın en büyük petrol yatağı oluşu da duruma ayrı bir boyut katmaktadır. Suudi Arabistan çift taraflı oynamaktadır. Bir yandan aykırı Müslüman örgütlere para akıtmakta bir yandan da onlarla aynı görüşte olmadığını beyan etmektedir. Pakistan'da aynı şekilde yasadışı radikal örgütleri bir yandan kınayıp bir yandan da gizlice desteklemektedir. Suudiler radikal İslamcılara petrol üzerinde hakimiyet verirse Pakistan'ın da nükleer silah yapması mümkündür. Orta çağda pek çoğu Avrupa'dan daha hoşgörülü olan Müslüman ülkelerde şu anda Hristiyan düşmanlığı had safhadadır. Derine inildiğinde, pek çok kişinin zannettiği gibi iki uygarlık arasında çatışma yaşanması o kadar da kaçınılmaz değildir. Dünyanın pek çok yerinde Hristiyan ve Müslümanlar gayet iyi geçinerek dostça birlikte yaşayabilmektedir. Filistin gibi kargaşa ve müthiş zorluklar yaşanan bir yerde bile.

İslam kendi içinde ihtilaflar yaşamaktadır. Cihatçıların en büyük düşmanı Batı değil, Suudi Arabistan gibi onlara göre dinden dönmüş İslam rejimleri ve işgalci kuvvetlerdir. Irak'ta Amerika, Çeçenistan'da Rusya, Kaşmir'de Hindistan, Filistin'de İsrail gibi. Müslümanlar aynı zamanda birbirlerini de kesip biçmektedirler. El Kaide Şiiler'i yeryüzündeki en büyük kafirler olarak görmektedir. Irak'ta direnişçilerce öldürülenler, Hristiyan Batı kuvvetlerinin öldürdüğü Müslümanların sayısından fazladır.

Tüm bunlar göstermektedir ki insanların savaşmak için illaki dinlere ya da Tanrı'ya, Allah'a ihtiyacı yok ama ne yazık ki din öyle ya da böyle buna katkıda bulunmakta. Din uğruna kan döküp ölecek insanların sayısı da dinin dirilişiyle artmaktadır. Nükleer güce sahip İsrail ve Amerika ile İran arasındaki meydan okuma inanç temelli olarak görülmektedir ve herhangi bir restleşmenin tüm dünyayı sarsacağı kesindir. İsrail'in yerinden yurdundan ettiği 750 bin insan ateist bile olsaydı elbette ki ayaklanacaktı. Benzer şekilde, Amerika'nın Irak'a yaptığı gibi işgal edilen herhangi bir ülkede hükümet devrilip insanlar işlerinden olsaydı din olsun olmasın insanların buna direnmesi kaçınılmaz olacaktı. Aynı durum terörizm için de geçerli. Terör faaliyetleri de dinle bağlantısız biçimde gerçekleşebiliyor. Dini anlaşmazlıklar yukarıdan aşağı bir seyir göstermemekte. İster Müslüman ister Hristiyan olsun hiçbir devlet yönetimi ya da dini lider din uğruna kan dökülmesini onaylamaz. El Kaide'nin herhangi bir devlete bağlı olmaması da sınırsız şiddet düşkünlüğünün nedenlerinden biri olarak açıklanabilir. İran bile dertlerinin Musevilerle değil İsrail'le olduğunu vurgulamakta. Pek çok Müslüman lider şiddete karşı olduğunu sürekli dile getirmekte. Yine de Avrupa'nın ortasında Yugoslavya örneğinde yaşanan vahşet gibi dini çatışmalar birarada yaşayan toplumlar arasında bile bir anda alevlenebilmekte. Bazen de devlet baskısı dini hedef veya güdü olarak ortaya koyabilmekte. Aynen katı İslamcı ülkelerde eşcinsellere, kadınlara uygulanan şiddet gibi.

Herşeyden çok dinin tekrar ifade bulmaya başlaması pek çok ülkede sandıkla olmuştur. Zamanında dinin küçümsendiği Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde topluma daha geniş özgürlüklerin tanınması muhafazakar partilere zemin hazırlamıştır. Demokrasinin yayılışıyla dinin yükselişi arasında bir bağlantı olduğu fikri de yaygındır. Aslında tüm çatışmalar ve anlaşmazlıklar terörizm, demokrasi ve farklı topluluklar arası çekişme unsurlarından en azından ikisini kapsamaktadır. Ortadoğu'da yaşanan çekişmeler buna örnek gösterilebilir. Ortadoğu veya Hindistan'ın durumu modern din savaşlarının pek çok yönünü yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Batı'nın radikal İslamı tanımlarken az sayıda silahlı Müslümanı mı yoksa Mısır, Pakistan, Türkiye, Cezayir ve Filistin'de İslamcı partilere oy veren milyonlarca insanı mı gözönünde bulundurması gerektiğini etraflıca düşünülmesi gerekir.

Moderniteyle başa çıkma anlamında, Arap dünyasında Körfez ve Akdeniz'de iki ayrı ekonomik patlama yaşanmaktadır. Körfez ülkelerinden altısı, Suudi Arabistan, Kuveyt, Oman, Katar, Bahreyn ve Arap Emirlikleri 2007'de petrol ihracatından 400 milyar dolar kazanç elde etmiştir. Petrol sayesinde Dubai birçok yönden kozmopolit modernliğin modelidir. Dubai kendine ait petrol rezervleri olmadığı halde ve finans, ticaret, turizm ve kentsel faaliyetlerle aracıya dönüşerek bu kadar başarılı olmuştur. Dubai'yi yöneten Maktum hanedanı kadar hoşgörülü olmayan Suudiler bile dinlerini güçlendirmek adına modernite araçlarını kullanmayı öğrenmişler ve Haccı modernleştirerek çok yüksek miktarda ticari kazanç sağlamaya başlamışlardır. Diğer yandan Akdeniz'in güneyinde yaşanan ekonomik yoğunluk dikkat çekicidir. Mısır'da Silikon Vadisi benzeri projeye Microsoft, Oracle ve Vodaphone gibi devler akın etmiştir. Fas'tan Türkiye'ye kadar Akdeniz kıyısı yabancı yatırımlarla dolup taşmaktadır. 2006'da bölgeye toplam 59 milyar dolar yatırım gelmiştir. Bundan en kazançlı çıkan Mısır, Türkiye ve İsrail'dir. Kuzey Afrika ve Yakınoğu denilen ülkelerin de Batı Avrupa'nın yeni favorisi olmasına dair umutlar vardır. 2008'de Sarkozy, AB liderlerini güney ve doğu Akdeniz ülkeleri arasında Akdeniz Birliği kurulması için çalışmaya davet etmiştir.

İslam'ın Sıkıntısı

İslam sanılanın aksine modern dünyaya uyumludur. Batı dünyasıyla arasındaki fark modernlikle ilişkisinin daha geriden başlamış olmasıdır. Batı'nın çoktan atlattığı, inanç ve otorite arasındaki dini tartışmalar daha henüz alevlenmektedir. İslam'ın reforma ihtiyacı olduğu iddiasına Müslüman alimleri, Batı dünyasında reformu gerektiren papalığın yolsuzlukları gibi Hristiyanlıkla ilgili sorunlar olduğunu ileri sürerek genelde karşı çıkmaktadır. İslam'da şimdiye kadar reforma veya Aydınlanmaya benzer bir durum yaşanmamıştır. Tarihsel olarak bakıldığında Hristiyanlık 16.yy'dan itibaren gelişme göstermektedir. Aynı dönemde dünyanın ekonomik güçleri olan Osmanlı, İran ve Hindistan ise gerilemeye boğuşmaktadır. İslamın hakim olduğu topraklar Osmanlı'nın 1683'te Viyana kapılarında geri dönmesinden beri küçülmektedir. Avrupalı güçler ise bilim ve sanayi devrimleri sayesinde ilerlemişlerdir.

Petrol kaynaklarına sahip Arap dünyası bile ekonomik başarı anlamında Batı'nın gerisindedir. Bir zamanlar Doğu'nun ve Batı'nın tüm bilgisinin toplandığı uygar dünyanın merkezi olan İslam, günümüzde kadınlara olan baskısı nedeniyle geri kalmaktadır. Arap kadınlarının yarısı okuma yazma bilmez. Milyonlarca çocuk okula gönderilmemektedir. Bu da nüfusun yarısından fazlasının ekonomiye dahil edilmemesi anlamına gelmektedir. Kültürel faaliyetler çok azdır. Adeta dış dünyaya karşı merak uyanmasın diye özel bir çaba gösterilmektedir. Araştırma ve geliştirmeye ayrılan pay dünya ortalamasının yedi kat gerisindedir. Kitap okuma oranı düşüktür ve geçtiğimiz binyılda Arapçaya çevrilen kitapların sayısı yalnızca bir yıl içinde İspanyolca'ya çevrilen kitap sayısından azdır.

Arap dünyasında yaşanan ekonomik gelişmeler de sorunludur. Körfez ülkeleri, Allah vergisi olarak gördükleri ve ekonomik anlamda tek dayanakları olan petrolü jeoloji ve coğrafyanın verdiği talihe borçludur. Bu durumun halklarının girişimciliği veya becerileriyle alakası yoktur. Üstelik petrolden elde

edilen kazanç sadece yönetimde olan ailelerin ve hükümetlerin cebini doldurmakta halkın refahına hiçbir fayda sağlamamaktadır. Başta Mısır gibi, denize kıyısı ülkelerin çoğunda nüfusun çoğu yoksulluk içinde yaşamakta sadece belirli bir sınıf ekonomik gelişmeden yararlanmaktadır. Dünyanın geri kalanı iklim değişimi ve petrol üreten ülkelerdeki siyasi istikrarsızlıktan endişe ederek yeni enerji kaynakları aramaktadır. Dubai'de yükselen her gökdelen başına daha da dibe itilen yüzlerce Müslüman ülke bulunmaktadır. Örneğin Cezayir, Roma döneminde ticari yönden çok gelişmişken şu anda yoksullukla boğuşmaktadır.

İslam Tasavvufunda Sufizm gibi barışçıl öğretiler çok daha ılımlıdır. Bu tür inançlar İslam aleminde aslında çok yaygın olmasına rağmen Arap dünyasının İslam alemine olan hakimiyeti nedeniyle pek bilinmemektedir. Bu tarz Müslümanlar genelde Arap dünyasının sorunlarının esasen İslam'dan kaynaklanmadığını, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıktıktan sonra İngilizler tarafından beceriksizce bölünen toprakların yabancı güçlerce sömürülmüş olmasına dayandığını öne sürmektedir. Bu siyasi eleştiri pek çok yönden doğrudur. Batı emperyalizminin keyfi yeni sınırları buradaki halklar arasında etnik sorunların baş göstermesinde çok etkili olmuştur. Yine de İslam'ın din savaşlarına bu derecede dahil oluşu kötü şansla açıklanamaz. İslam dininin özünde teslimiyet kavramı yattığından vicdani özgürlüğe çok az yer kalmaktadır.

İslam'daki başlıca sorun yenilikçilerle gelenekçiler arasında değil iki farklı muhafazakar kesim arasındadır. Bunlardan ilki, Muhammed'in takipçileri ilk Müslümanların yolunda olduklarını savunan köktendinci Selefîyeciler ve yeni muhafazakarlardır. Vahabiler bu kesime dahildir. Batı'da yaşayan Müslümanlar için bu yeni muhafazakar görüş insanları yoğun biçimde politikayla igilenmeye itebileceği gibi El Kaide'nin vahşi şiddetine meyletmelerine de yolaçabilir. Muhalifleri olan diğer kesimse daha abartısız derecede gelenekçidir. Kendilerini İslam külliyyatının temsilcisi ve koruyucuları olarak görürler. Kuranın aslına uygun şekilde, özenle akademik anlamda okunması, şu anda El Kaide'nin öne sürdüğü cihad anlayışının en güçlü panzehiridir. Yine de cinsiyet ayrımı ve eşcinsellik konularında Batılılardan çok farklı bir düzlemedirler. Fakat İslam'ın bu ılımlı versiyonu dünya çapında sayısız camii ve medresede yeni muhafazkarların gerisinde kalmış durumdadır.

En can sıkıcı olanıysa, Müslüman alemindeki siyasi güç kavgasıdır ki aslında bunun dinle alakası yoktur. Dünya düzenini değiştirmek adına ölmeyi göze alan "kahraman şehitler"le şu anda iktidar sahibi olan ve çoğu Batıyla yakın ilişkilerde bulunan otoriter "hainler" arasında yoğun bir çekişme sözkonusudur. İsrail ve Batı'ya karşı duran Hamas ve Müslüman Kardeşliği gibi örgütler kahraman olarak görülmektedir. İslam ülkeleri arasında Mısır gibi İslamcılarını laiklik adına bastıranlar olduğu kadar; Suudi Arabistan gibi köktendincilere yağcılık yapan dinle yönetilen (ancak radikallere göre yeteri kadar teokratik) olmayan ülkeler vardır. Hain olarak adlandırılan bu yöneticiler İslam'ın demokrasiyle uyumlu olmadığı görüşündedir.

Bu iç karartıcı duruma alternatifler de mevcuttur. İslam'ın Asya versiyonları modern dünyayla daha uyumlu gözükmektedir. Görünen o ki, Endonezya, Malezya, Bangladeş ve Türkiye'de şeriatın aşırı uçlarına büyük çoğunluk sırtını dönmüştür. Bu ülkelerde yaşanan çeşitli derecelerdeki eşitsizlik ve adaletsizliklerine karşın siyasetlerinde bu şehit-hain ayrımını izlememektedir. Bu durumda belki de en umut verici olan Türkiye'dir. Eski düzenin değiştirilmesi adına Ankara Üniversitesi ilahiyatçıları tarafından yürütülen AKP destekli çalışma Peygamberin Hadislerinin yeniden düzenlenmesini içermektedir. Örneğin kadınların tek başına seyahat etmesinin yasaklanmış oluşu Peygamberin dönemindeki koşullar da geçerli olan bir hadistir. İran'da da halk tarafından sevilen bir molla hükümetin Kuran'a dayanmayan teokratik güçler iddiasında olduğunu ileri sürerek rejime karşı çıkmıştır. Dolayısıyla umut verici yaklaşımlar sergilenmektedir.

Kültür Savaşları

İngiltere Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams ile Türkiye'den kaçıp İngiltere'ye yerleşen Hidayet Tuksal arasında Yaradan'a duydukları inanç ve çaya düşkünlük dışında fazla bir ortak nokta yokmuş gibi görünse de her ikisinin de kamusal alanda kültür savaşlarıyla mücadelesi başlı başına birer hikayedir. Williams, Anglikan kilisesine kadın rahipler alınmasından homoseksüel rahiplerin evlilik izinlerine kadar pek çok konuda farklı görüşlere sahip çevrelerin arasında kalmıştır. Çoğu zaman liberallerden yana olmasına rağmen muhafazakarları da küstürmemek zorundadır. En çok tepkiyi ise toplumsal uyumun sürdürülmesi açısından İngiltere'de yaşayan Müslümanlara yönelik ilave olarak bazı ufak anlaşmazlıkların kadınlar tarafından çözülmesi gibi bir kanun oluşturulmasını öne sürerek çekmiştir. Hidayet Hanımın yaşamını belirleyen de din ve devlet işleri tartışması olmuştur. 1963'de Ankara'da doğan ve tutucu Müslüman bir ailede büyüyen Hidayet Hanım 80'lerde üniversitedeyken Kuran'ın kadınlarla ilgili öğretilerine merak sarmış ve halen İslam dünyasında kadınlara yönelik ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Başta başörtüsü olmak üzere Türkiye'nin laik yasalarını beğenmemektedir. Ona göre Türkiye'deki laikler kendisinin Müslüman kadınları özgürlükleri konusunda eğitmesini engellemektedir.

Laiklik tartışmalarına Türkiye'de sıkça rastlanır. 1517'de Osmanlı Sultanına Halife ünvanını almasından 1923'de Cumhuriyetin kurulması ve 1924'de Atatürk'ün halifelığı kaldırılmasına kadar olan süreçte bir İslam devleti olarak yorumlanabilir ancak bu da tartışılacak bir konudur. Atatürk sayesinde İslam aleminin en düzenli laik rejimi Türkiye'dir. 2002'de ılıman İslamcı AKP'nin iktidara gelişiyle durum değişmeye başlamış gibi görünmektedir. Pek çok dinci parti gibi iktidara gelince yumuşamak zorunda kalan AKP hükümeti, piyasaları serbestleştirme ve yolsuzlukları gidermeye yoğunlaşmıştır. Ekonomist dergisinde yayınlanan bir makalede aynen şöyle denmektedir: "AKP'li milletvekilleri Zegna markalı takım elbiseler giyip bayanların elini sıkmakta bir sakınca görmemektedir. Eşleri burun ameliyatı yaptırmakta çocukları Kuran'dan çok İngilizce öğrenmektedir." Parti dindarlığın anayasaya aykırı oluşu nedeniyle mahkemece kapanmasına ramak kalan ve laiklik bekçisi ordudan uyarı almıştır. Batılılara seçimle başa gelmiş bir partinin mahkemece kapatılması çok tuhaf gelebilir ancak Türkiye'de laik otoritenin daha önce Müslüman partileri kapattığı oldu. Ordu ikiyüzlülükle suçlanmaktadır çünkü önceleri komünizm yanlılarını dengelemek için okullarda din dersini mecburi kılmıştır. Ancak şu anda anketlere göre halkın çoğu kendini önce Türk değil Müslüman olarak tanımlamaktadır. Anadolu'daki lokantalar arasında Ramazan'da hizmet vermeyenlerin sayısı artmaya başladı. 2007'de bir genç kız diz boyu bir etek giydiği için uygunsuz teşhir nedeniyle tutuklandı. Daha dindar taşrada ise çok daha feci olaylar yaşanmaktadır. Tarsus'da iki genç kızın üzerinde etekleri sözde çok kısa olduğu için kezzap döküldü. AKP belediye başkanları devlet işletmesindeki lokantalarda alkolü yasaklamaya başladı ve giderek artan bir şekilde alkollü işletmeleri şehir dışına kurulan özel alanlara sürmekte.

Fakat Türkiye'de hala en büyük sorun başörtüsüdür. Erdoğan'ın üniversitelerde başörtüsü yasağını kaldırmaya yönelik çabasını Yargıtay durdurmuştur. 2007'de Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün eşinin türbanı büyük sorun çıkarmıştır. Laikler, tarikatlarca işletilen kız öğrenci yurtlarında kızların türban takmasının zorunlu tutulmasından hiç hoşlanmaz. Genel olarak Türk toplumunda türbanla dolaşan kadınların sayısında dört katına varan artış görülmekte. Ateşli laikler dışında toplumda başörtüsüne karşı yoğun bir tepki görülmemekte. Hatta Erdoğan o kadar küstah davranmayıp muhalefete danışsaydı başörtüsü yasağını kaldırmakta başarılı olabilirdi bile denebilir. Laikleri en çok rahatsız eden göçle büyükşehir gelen ailelerin genç kızlarının türban takmaya başlamasıdır. Ancak teoride babaları zenginleşip şehirlileşmeye başladıkça kızlarını o kadar sıkımdan vazgeçecek. Yine de türban konusu toplumu ikiye bölüyor. Laiklere göre dinin siyaseti işgal etmesini temsil ediyor, oysa ki dindar kesime sorarsanız şahsi dini özgürlüğün bir simgesinden ibaret. Türkiye örneğinde bariz şekilde görüldüğü gibi tüm bunlar kimlik ve inanç sorunlarının siyasetin en can alıcı mücadele alanlarından birine dönüşmekte olduğunu gösteriyor.

Amerikan modelinde olduğu gibi pek çok ülkede ekonomik konular kadar kimlik ve sosyal değerler önem kazanıyor. Dünya çapında, kürtaj, hencins evliliği, kök hücre, klonlama, türban, şeriat kanunu gibi pek çok

konu modern siyasetin parçasını oluşturuyor. Pek çok Hristiyan gibi Müslüman alimler de yalnızca tedavi amaçlı klonlamayı kabul ediyor. Öte yandan klonlamayı insanlığın Tanrı olma çabası olarak gören ve bunu kınayan fetvalar giderek artıyor. Klonlamaya itirazlar İslami değerlere aykırı olduğunu, akrabalık ilişkilerinde sorun yaratacağına odaklanıyor. Evrime karşı çıkan Yaradılış kuramının yaygınlaşmasına yönelik çabalar da artmakta. Yine Türkiye’de yaratıcı olduğunun ispatı olarak öne sürülen ”akıllı tasarım” kavramının temsilcilerinden hatip Adnan Oktar’ın kurduğu Bilim Araştırma Vakfı’nın 4,5 milyon üyesi olduğu söyleniyor. Vakıf terörizm, faşizm ve komünizm dahil birçok sorunun Darwinizm ile ilişkili olduğu iddiasında. Kendisinin hazırladığı Yaradılış Atlası Müslüman ülkelerde ve Avrupa’da dağıtılmakta. Şu anda “yaradılıştaki akıllı tasarım” bazı Türk okullarının mefredatı kapsamında. Öte yandan “yaradılıştaki akıllı tasarım” okul müfredatlarına sokma çabası Rusya, İngiltere ve Amerika’da çok defa başarısızlığa uğradı ama tekrar gündeme geleceği kesin.

İSLAM ve KAMUSAL ALAN

Hristiyan aleminde Vatikan dışında ruhban sınıfı laik alanda gücünü çoktan yitirmiştir. İslam’da durum farklıdır. Ümmet zihniyeti ve şeriat düzeni hakimdir. İslam ülkeleri kamusal alanla dinin ilişkisi açısından üçe ayrılabilir.

1. Şeriatla yönetilen ülkelerde kamusal alan ve İslamla ilgili bir tartışma yoktur çünkü kurallar o kadar katıdır ki insanların hayatını nasıl sürdürebildiğini bile anlamak zordur. Örneğin Suudi Arabistan’da kadınlar araba kullanamaz ya da spor salonuna gidemez. Türkiye’deki gibi alkol tartışması yoktur çünkü alkol yasaktır. Ancak kraliyet ailesi ve elit kesim özel yaşamlarında istediklerini yapabilir.
2. Şeriatın getirildiği ancak hala laik sisteme de başvurulmuş Nijerya ve Bosna gibi ülkelerde durum korkulduğu kadar katı olmamıştır. Çoğu Müslüman şeriat mahkemelerini daha çabuk ve hızlı olduğundan ayrıca ağır cezalar uygulanmadığından federal mahkemelere tercih eder. Fakat eşcinsellik gibi suç sayılan bir durumda kırbaçlama gibi cezalar verildiği görülür. Bu tarz ülkelerde şirketlerin, okulların şeriate uygun kıyafet mecburiyeti getirdiği de görülmüştür.
3. Şeriate izin vermeyen laik ülkeler Batı Avrupa ülkeleri ve Türkiye’dir. Türkiye sürekli İslam ve kamusal alan tartışmasıyla meşgul olduğundan en ilginç örnektir. Mahkemeleri laikdir. Kültürünün büyük bölümü laikdir. Sanatsal işlerde veya medyada, Suudi Arabistan’da imkanı olmayan erotik unsurlara rastlanır. Yine de Avrupa’dan çok farklıdır. Atatürk’ün laiklik anlayışı dinle devletin birbirinden ayrılması fikrine Amerikan veya Fransız Devrimi’nden farklı yaklaşır. Diyanet işlerini kurarak dini devlete tabi kılmıştır. Diyanet imamlara maaşlarını öder, hatta vaazlarını hazırlar. AKP hükümetinin Diyanet başkanı Ali Bardakoğlu liberal bir çizgi izlemektedir. Namus cinayetlerini sert bir dille kınamaktadır ve tepki gösterilen Hristiyan misyonerlerin rahat bırakılmasını istemiştir.

İslam’ın yükseldiği Avrupa’da dışlanan Müslüman gençlerin radikalleşmesi nedeniyle kültür savaşları gerçek çatışmalara dönüşebilme potansiyeli taşımakta. Müslüman ailelerin oturduğu baskın olduğu kenar mahallelerde başörtüsü takmayan kadınlar tartaklanmakta. Özellikle gençler olmak üzere Avrupa’daki Müslümanlar Avrupa toplumunun kendi isteklerine göre yeniden düzenlenmesini istiyor ve Almanya’da yaşayan Türk asıllı gençlerin üçte biri İslam’ın dünyayı yönetmesi gerektiği fikrinde. İngiltere’deki 5 Müslüman öğrenciden 2’si şeriat kanununun İngiliz adalet sistemine dahil edilmesini isterken haremlik selamlıktan yana ve üçte ikisi de şeriate dayalı halifeliği destekliyor. Üçte biri din adına katletmenin mübah olduğunu, dörtte biri ise eşcinsellere karşı tahammülü olmadığını belirtiyor. Öte yandan anket sonucu o kadar da moral bozucu değil. Ankete katılan öğrencilerin %68’i İslam ve demokrasinin uyumlu olduğunu, %78’i de hem İngiliz hem Müslüman olmanın mümkün olduğuna inanmakta.

Avrupa laikliği ve İslam arasındaki kültür savaşının süreceği aşikar. İslamın baskıcı bir din olduğu görüşündeki aydınların eleştirilerine, İslam bir aydınlanmadan geçmediği için İslami kesimlerden çok sert

tepkiler gelebiliyor. Hollandalı yönetmenin öldürülmesi buna en uç örnek olarak gösterilebilir. Kültür savaşlarında Batıların ve Müslümanların ifade özgürlüğüne yaklaşım farkları önemli bir cepheyi oluşturmaktadır. Aşağılayıcı bir karikatür yüzünden cihat çılgınlıkları atmaya başlayanlar olduğu gibi Avrupa'nın Müslümanlara şeriat uygulamasına gidilmesi gibi girişimleri de oldu. Fransa ve İngiltere'de halka açık havuzlar Müslümanların protestosu nedeniyle kadınlar ve erkekler için özel bölümlere ayrıldı. Avrupalı laikler bir yandan ödün verse de bir yandan da esnek yasalarını sıkılaştırmaya başlıyor. Vatandaşlık haklarını elde etme süreci zorlaştırıldı. Türkiye'nin AB üyeliğine hak kazanması için yapması gerekenlerin listesini her geçen gün kabarmakta. 70 milyon Türk'ü Avrupa'ya almak pek çok Batılı liderini korkutuyor. Riyakarlıkları bazen şaşkıncu boyuta ulaşmakta. AB anayasasında Hristiyanlık veya Tanrı ile ilgili herhangi bir madde bulunmamasına rağmen Avrupa'nın Hristiyan mirasından bahsedebiliyorlar. Türk politikacılar AB'ye "Hristiyan Kulübü" lakabını takarak onları utandırmaya çalışıyor. Ancak AB'nin bu inadı sürdürmesi genç nüfusu giderek azalan Avrupa'nın zararına işleyebilir. Üstelik bu durum İslam'ın modernleşmesi şansını da azalttığından yaşanan kültür savaşlarının gelecekte daha da hararetlenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Birleşmiş Milletler de kültür savaşlarının bir başka cephesi. Savaşları sona erdirmekle yükümlü olan BM bir yandan kültürel savaşlara zemin oluşturmaktadır. Laiklerin baskın olduğu BM bürokrasisi, dini tehlikeli bir hastalığın nüksetmesi olarak görmektedir. Bununla birlikte son yıllarda kadın hakları, cinsel özgürlük, eşcinsel hakları, kürtaj ve aile değerleri konularını ele alan BM'de liberaller ve muhafazakarlar arasında ateşli tartışmalar yaşandı. Amerikalı dindar sağcılar bu durumu, toplumun temelini oluşturan değerlerin küresel kuruluşlar tarafından yeniden tanımlanması olarak değerlendirerek karşı çıktığını da hatırlamakta fayda var.

SONUÇ

Gelecekte yaşanabilecek patlamaları önlemek için bugünden daha en iyi formüller oluşturmamız şart. İstatistikler taraflı olsa dahi din alanındaki en büyük gelişme niceliksel değil niteliksel olmasıdır. Gerçekten de din hem kamusal hem de entellektüel alanlarda çok daha önemli bir rol oynamaktadır. Bazı düşünürlere göre geleceğin tarihçileri günümüze baktıklarında insan ilişkilerini yönlendiren ve bozan, siyasi özgürlük ve zorunluluklara dair tutumları, milliyet kavramlarını, anlaşmazlıklar ve savaşları belirleyen temel güç olarak niteleyebileceklerdir. Din modern dünyanın bir parçasıdır.

Din yokmuş gibi davranmak kadar iç ve dış politikada dinin rolünü abartmak da istenmeyen kötü sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Amerika'nın kötülüğe karşı savaştığını ileri sürerek kurduğu Guantanamo ve Ebu Gureyb aşırılığa kaçtığına ispatıdır. Amerika'nın terörle mücadelesinde herkesi aynı kefeyle koymaktansa El Kaide gibi hiç ödün vermeyen nihislist örgütlerle Hamas gibi bölgesel etkiye sahip olma eğilimindeki örgütlere karşı yaklaşımlarda farklı yollar izlenmelidir.

Din odaklı bir politika "Medeniyetler çatışması"nın tetikleyebilir. Aslında bu ifade sadece İslam ve Hristiyan alemi için geçerli değildir, farklı görüşler de çatışabilir. "Medeniyetler çatışması" üzerine konuşulup durması Batılı kanun yapıcıların Sunniler ve Şiiler arasındaki ayrımı yapmasını zorlaştırmakla kalmayıp Müslüman çoğunluğun gönlünü kazanmayı da güçleştirmektedir. Üstelik bin Ladin'in Batı işgali altında kalanları temsil ettiği iddiasını da cesaretlendiriyor. En akıllıca politika İslam dünyası arasındaki farklılıklara dayalı olmalıdır, tüm Müslümanlara sırtını dönmek değil.

Amerika'nın kurucuları sayesinde Tanrı'nın ölümden dönmesi bir yana Amerika'da canlanıp serpilmiştir. Bu şekilde dinle beraber yaşamının yolu oluşturularak farklı inançların birarada varolabilmesi sağlanmıştır. Amerika'nın kurucularının insanoğluna hediyesi budur: Kurumsallaşmış Kilise'den kurtulup kamusal mantık ve kişisel inanç mahremiyeti arasında belirgin bir ayrım oluşturularak din devletini, monarşi ve aristokraziyle birlikte geçmişe gömmüştür. Kanımızca bundan ders çıkarmaya inananlar inanmayanlar herkes dahil tüm dünyanın şimdiye kadar hiç olmadığı kadar fazla ihtiyacı vardır.

Dünya tarihinde şu ana kadar olan en hızlı modernleşmeye rağmen inanç güçlenmektedir ve bu inanç Amerikan özellikleri taşımaktadır. İnsanların kapitalizm karşısında dine sarıldığını farkeden Amerika küreselleşme dahilinde dini ve kapitalizmi birlikte pazarlar hale gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde insanlar dine sığındıkça Amerikan örneği küresel anlamda kendini tekrar etmiş oluyor. Evanjelistler dinlerini ihraç ederken çokuluslu Amerikan şirketleri de inanca duyulan talebi ihraç ediyor. Böylece Amerika hem kapitalizmin en büyük tedarikçisi hem de dinin başı çeken ihracatçısı olarak, dinin dünya çapında dirilişine iki yönden katkıda bulunuyor. Bir yandan insanları dinle uyuşturup bir yandan da dine olan talebi arttırmış oluyor.

Dinler arasındaki savaşlara kesin bir çözüm bulunmuş değil. Uluslararası hukuku da inanç ve gücü birbirinden ayırmak için kullanma imkanı yok. Batı dünyasının yol yordamında büyük yanlışlar bulunmakta. Özellikle Amerika'nın iki büyük hatası var: kendi toplumunda dinle ilgili tavrında yakaladığı başarıyı küresel boyutta sürdürmeyi başaramamak ve dinin sorun yarattığı kadar sorunları gidermedeki etkisinin değerini bilmemek. Benzer şekilde Müslüman nüfusundan da yeteri kadar yararlanamadı. Mesela İran ve Pakistan'daki Müslümanların Amerika'daki Müslümanların özgür olduğundan pek haberi yok.

Din çatışmanın kaynağı olduğu kadar dönüştürülmesine de çare oluşturabilir. Örneğin Nijerya'da ne zaman bir çatışma ya da sorun patlak verse imamla piskopos birlikte sorunu çözmeye uğraşılıyor. Bu çabaların her zaman başarılı olması imkansız ama dini çekişmeleri durdurmak için dinler arası diyalog çok büyük önem taşımakta. Filistin'de imamlar ve hahamlar birlikte çalışmadıkça kalıcı barış ve huzurdan söz etmek mümkün değil. Örneğin Dünya Ticaret Forumu'nun akademisyenlerle birlikte 100 dini lideri biraraya getirme çabası, BM'in Medeniyetler Birliği ve Cordoba İnsiyatifi gibi oluşumlar takdir edilip daha çok desteklenmeli. İnanç temelli diplomasinin her derde deva olmadığını kesinlikle unutmamak gerek. Eğitim de çözümün önemli bir parçasını teşkil etmekte. Kamusal alanda hoşgörü ve farklılıklara tahammül edebilmek gerekiyor. Hükümetler, dinle uğraşmayı bırakmak zorundaysa din de karşılığında siyasetten çekilmek zorunda. Din baskıyla kabul ettirilemeyeceği gibi kimsenin hakkı da inançlara göre düzenlenmemeli. Tüm inançlara tolerans gösterilmeli.

Dünyada genel eğilim, laikliğin dini marjinalleştirdiği Avrupa tarzını seçmektense din ve modernitenin birlikte varolabileceği Amerikan yolundan yana ancak sonuç olarak birkaç uyarı yapmanın faydası var.

1. Dinle modernite ilişkisi pekçok inançlı insan için pürüzsüz değil. Dolayısıyla dindarlar kapitalizmin iyi olduğunu düşündükleri yanlarından yararlanıp kötü yanlarına karşı çıkacaklar.
2. Amerikan modelinin zaferi diğer alternatif modernite biçimlerinin ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Elbette dünyanın her köşesini ele geçireğini söylemek mümkün değil. Her ne kadar Amerikan tarzı dünyada hızla yayılsa da ne olursa olsun Avrupa kıtasının büyük bir çoğunlukla laik kalacağı kesin.
3. Moderniteye en doğal şekilde refakat edenin dindarlık değil çoğulculuk olduğunu unutmamak gerekir. Bir ülke modern ve dindar olabileceği gibi modern ve dinsiz de olabilir. Ancak muhakkak çoğulcu olmalıdır ki toplumsal düzen sekteye uğramadan gelişmeye devam edebilsin. Tüm dini ve laik fikirler birbirlerine eşit oranda rekabet şansına sahip olduğunda ve toplum seçimi bireylere bıraktığında çoğulculuk zafer kazanmış demektir. Ancak seçim illa ki hoşgörü ve kardeşlik getirmeyebilir. Bağnazlık artarsa insanların kendi kurallarını kabul ettirme isteği de artar. En kötüsü de bunun kutsal olduğuna inanılan görüşü benimsetmek için baskı ve şiddete başvurulması anlamına gelebilmesidir.

Burada anlatılanlar laiklerin çoğunun moralini bozabilir ancak inançlara yönelik liberal bir yaklaşımın toplumları özgürleştireceği unutulmamalıdır. Bu yüzyılda din uğruna feci olaylar yaşanmaktadır. Din insanların özgür seçimine kalmış bir husustur. Çoğu insanın dine inanmayı seçtiğini yadsımamak gerekir. Bu seçimler trajik sonuçlar da doğurabilir olumlu etkiler de yaratabilir. Görünen o ki insanlar gün be gün kendilerine zorla kabul ettirilenden değil kendi seçimlerden yana çıkmakta. Herşeyi zehirleyen dinle

gücün birleşimi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. İnançlı insanların dinin seçme hakkının olduğu bir ortamda gelişeceğini farketmek zorundadır. Bu özeti Benjamin Franklin 'in yorumuyla sonlandırmak en uygunu olabilir.

Sağlam ve iyi bir dinin kendi kendine yettiğine inanırım; kendi kendine yetemiyor ve Tanrı da ona destek çıkmakla ilgilenmiyorsa alimleri, iktidardan yardım istemek zorunda kalır ki bu kanımca kötü bir din olduğunu gösterir.